

”HVAD UDAD TABES, SKAL INDAD VINDES”...

**OM PLANTNINGSSAGEN OG HISTORIEN BAG NATUROMRÅDERNE
VED TAASTRUP-FELDBALLE, EBELTOFT M.M., SAMT PÅ MOLS**

Vilfred Friborg Hansen

Mindesten for plantning ved Kolind, 1900.

RØNDE 2006

FORORD

Det følgende er i hovedtræk det materiale, jeg fandt frem i forbindelse med et foredrag i Lokalhistorisk Forening 8. februar 2006. Hovedkilde er tidsskriftet Skov og Folk, der udkom i årene 1941-1965. Det indeholdt en række historiske artikler og blev i det meste af perioden redigeret og for en stor del også skrevet af gdr. P. Madsen Pedersen, Stabrand.

Foredragets udgangspunkt var plantningssagen, især i forbindelse med de store plantager øst for Taastrup-Feldballe. Dette emne blev forsøgt sat ind i en større historisk sammenhæng: fra hedeopdyrkning fra o. 1760, landbrugsreformerne sidst i 1700-tallet, demokratiets indførelse 1848, nederlaget i 1864, Dalgas' indsats, samt ikke mindst det generelle nybrud i det danske samfund, der fulgte efter demokratiets indførelse, sidst i 1800-tallet. Endelig forsøgtes udviklingen for plantagerne i vores område ført op til i dag.

Vfh, febr. 2006.

Note 2018: Dele af denne artikel er offentliggjort i Østjysk Hjemstavn 2006

"HVAD UDAD TABES, SKAL INDAD VINDES"

De fleste af os kender Dalgas's berømte ord: "Hvad udad tabes, skal indad vindes". Og vi forbinder dem med Dalgas's idé om, at efter tabet af Sønderjylland i 1864, gjaldt det om at kompensere for tabet ved at indvinde den golde hedejord til skov eller dyrkning i stedet.

Ikke så mange er klar over, at også på Djursland var der sidst i 1800-tallet store hedearealer, som blev indvundet til plantning og dyrkning, takket være Dalgas og den folkebevægelse for plantning og dyrkning, han satte i gang.

Også i vores område blev der slået kraftigt på de patriotiske strenge for at få befolkningen med. Vi har et referat af Dalgas's tale i 1887 på Fuglsø Kro, hvor lærer Pedersen i Strands havde samlet en større skare af gårdmænd og husmænd for at få gang i plantningssagen på Mols. Dalgas sagde ved den lejlighed:

"Danmark er nu kun et meget lille land, en af de mindste selvstændige stater i Europa. Vi har i tidernes løb mistet Skåne, Halland og Blekinge, vi har mistet Norge og i de seneste tider Slesvig. Nu har vi kun 700 kvadratmil tilbage, og vi har derfor aldeles ikke råd til at lade større dele af vort land ligge hen øde uden udbytte og uden at være befolket. Og dog forholder det sig sådan, at der endnu er hen ved 100 kvadratmile eller en syvendedel af vort land, som vi så at sige endnu ikke har taget i besiddelse, uagtet denne syvendedel meget vel kan benyttes og for en stor del endog kan blive en værdifuld og vigtig del af vort fædreland".

Her anslås klart de patriotiske strenge. Og endnu engang kunne Dalgas forlade mødet efter at en plantningsforening var dannet, denne gang Vistoft Sogns Plantningsselskab, som hurtigt derefter stod for tilplantningen af den store Vistoft Plantage.

Sådan har Dalgas sikkert også talt, da han et par år senere deltog i et stort møde på Rønde Kro. Også her blev resultatet dannelsen af en plantningsforening: "Rønde og Omegns Plantningsforening" – fra 1923 omdøbt til "Djurslands Søndre Plantningsforening". Denne forening var med til at fremme plantningssagen på vores egn så meget, at en stor del af det tidligere øde område øst for Feldballe-Taastrup 50 år senere var dækket af skov – og er det den dag i dag.

Dalgas er også kendt for det meget manende rim: "Hvad udad tabes, skal indad vindes", samt plantningssagens motto: "Hvor ploven ej kan gå, og leen ej kan slå, der bør et træ stå".

1. Enrico Mylius Dalgas (1828-94)

PLANTNINGSSAGEN FØR HEDESELSKABET

Hvis man undersøger ovennævnte rim nøjere, viser det sig imidlertid, at de ikke stammer fra Dalgas. Rimet om "hvad udad tabes, skal indad vindes" stammer fra digteren P. C. Holst, hvor de fuldstændige linjer lyder: "Hvad udadtil er tabt, skal indadtil genvindes, for hvert et tab igen erstatning findes".

Nogle steder tillægges digtet Carl Ploug, men det kan skyldes, at digtet første gang er offentliggjort i Plougs dagblad "Fædrelandet".

Rimet om "hvor ploven ej kan gå..." etc. skyldes på samme måde en anden, nemlig en pastor og konsistorialråd Bjerregaard, Hjerminde, der allerede i 1827 digtede de senere så berømte linjer.

Årstallet 1827 fortæller os også en anden ting: plantningssagen var "opfundet" længe før Dalgas. Faktisk kan den føres helt tilbage til 1600-tallet, hvor den enevældige regering blev opmærksom på den store økologiske katastrofe, der betød at det tidligere skovdækkede Danmark var blevet næsten ryddet for skov. De første forordninger til værn om de danske skove stammer fra sidste del af 1600-tallet.

Plantningssagen får sit helt afgørende gennembrud med landbrugsreformerne i slutningen af 1700-tallet. Reformernes baggrund var de stigende kornpriser, på grund af den begyndende industrialisering i England, og derfor var et vigtigt element i reformerne at skaffe så meget landbrugsland til veje som muligt. Derfor opmuntrede reformerne til udtørring af søer og vådområder, til tilplantning og opdyrkning af heder, klitter, sandflugter og andre øde arealer. De første hedeplantager blev anlagt af staten allerede i 1780'erne, bl.a. Stendal Plantage.

Martens og sandflugtsdæmpningen

Områderne omkring Feldballe-Taastrup er et godt eksempel herpå. Her ansatte regeringen nemlig ejeren af Hedegaardene (der havde oprindeligt været to gårde) nord for Langesø, Martens, som "kongelig sandflugtskommissær" med den opgave at få dæmpet sandflugten i området nord og øst for Feldballe-Taastrup.

Martens gik til opgaven med ildhu. Hans udnævnelse havde sin baggrund i, at han allerede selv var begyndt med tilplantning af store arealer af sin egen gård, åbenbart med stort held. Det nye var, at Martens efter at have plantet klittag og marehalm, såede rødgran, bjergfyr og skovfyr, der viste sig at trives udmærket. Senere såedes også eg og birk med nogenlunde held.

Martens tog fat på den store opgave i 1794, og i 1835 har vi efterretning om, at sandflugten i området er ophørt, og området står som skov med fyr, gran, eg og birk. Martens satte sig selv et synligt minde i det mærkværdige "lystanlæg" i Taastrup Granskov, som endnu kan ses¹.

Martens var ikke uden pædagogiske evner, når det gjaldt udbredelsen af plantningssagen. I 1941 beretter en af plantningssagens forkæmpere Kr. Bødker, Feldballe, som 97-årig om baggrunden for, at han tog plantningssagen op:

"Som ganske lille dreng fortalte min far mig, at han i sine drengeår sammen med andre skoledrenge fra Feldballe var udkommanderet til "Skæppen og Fjerdingkarret"² for at hjælpe til med dæmpning

¹ Om Martens' virke, se min artikel i Historisk Aarbog fra Randers Amt 1994: "Sandflugt og Martens' lystanlæg på Djursland", side 72-88. Det fortælles endnu på egnen, at lystanlægget blev anlagt af Martens, fordi kong Frederik 7. havde meddelt, at han ville besøge den flotte oldtidshøj på stedet. Stor var skuffelsen, da kongen aflyste besøget – men da var anægget en realitet. Historien passer dog dårligt til den ganske vist meget oldtidsinteresserede kong Frederik 7's regeringsår 1848-1863. Anlægget stammer formodentlig fra 1830'erne.

og tilsåning af det derværende klitareal, som år for år bredte sig mere og mere. Børnene fik hver udleveret en pose med skovfyrfrø, og skulle med fingrene danne et lille hul i sandet, og heri nedlagdes så nogle enkelte frø, som dækkedes med lidt mos og sand, hvorefter det blev vandet for bedre at kunne spire. Det var omkring 1825, hvor gamle sandflugtskommissær Martens fra Hedegaard ledede statens sanddæmpnings- og tilplantningsarbejder på magre og åbne indsande her på Djursland. Denne begivenhed, som far fortalte mig, bevirkede, at jeg allerede i mine tidlige barneår fattede den beslutning selv at ville eje en skov...³”.

Opdragelsen af børnene i plantningssagens tjeneste ved at sende dem ud og plante selv, kendes også anvendt senere, bl.a. benyttede lærer Pedersen fra Strands sig af den ved plantning af Vistoft Plantage – men om ”metoden” har været en tradition på egnen siden Martens vides ikke.

2. Martens` lystanlæg i Taastrup Granskov, en af de mange stensætninger og grotter fotograferet 1980 af forf.

Desværre for Martens` livsværk var han ugift og uden arvinger, så han indsatte i stedet en noget uheldig person, almindeligt kaldet ”Spaniol-Peter” som arving – han skulle være et resultat af de spanske soldaters indtog i Danmark i årene 1807-09. Det lykkedes Spaniol-Peter at formøble hele Martens` ejendom, der splittedes i smålodder. Det meste af skoven blev åbenbart hugget ned. Det hele skete i løbet af bare et par år, hvorefter Spaniol-Peter selv endte på fattiggården.

Herefter var sandflugten nok væk, men de store områder, der før havde været i sandflugt, lå nu øde hen og er tilsyneladende efterhånden blevet lyngbevoksede. Kresten Rasmussen, som jeg talte med i

² Gammel geografisk betegnelse for området, hvor vejen fra Tirstrup mødes med Ebeltoftvej, syd for Ulstrup. Hentyder til dødishuller, hvoraf den ene er ca. fire gange større end den anden. Et fjerdingkar er et gammelt mål og lig med en fjerdedel af en skæppe. En fjerdingkar er som rummål ca. 4,35 liter, som landmål ca. 172 m².

³ Skov og Folk 1941 s. 28-29.

1980⁴, huskede fra sin barndom, at man fra lyngbakkerne øst for Feldballe kunne se direkte til kroen i Tirstrup, fordi hele området lå bart og øde hen.

Martens må betegnes som plantningssagens absolutte pionér i vores område. Det mindeanlæg, han lavede til sig selv, har han ærligt fortjent. I dag er der anlagt stier og oplysningsskilte i området, og parkeringsplads ved Kolindvej.

Fra skov til sand

Det hører med til historien, at Djursland lige som det øvrige Danmark har været skovdækket langt op i middelalderen. For tusind år siden har der stort set kun været tre skove på Djursland:

Djursskoven nord for Kolindsund, Molsskoven syd for sundet, og Hornskoven, der strakte sig fra Hornslet til Gudenåen ved Randers og Langå⁵ i den vestligste del af Djursland.

3. Johs. Mejers kort fra 1655 viser endnu på dette tidspunkt et skovdækket Syd-Djursland.

Det fortælles, at en voldsom forårsstorm hærgede Djursland i 1537 og en orkan i 1577. Hvis der på dette tidspunkt var begyndt rovdrift på skovene på grund af overdreven græsning og hugst til brændsel, tømmer og skibsbyggeri, har stormen kunnet rive store områder op og lægge dem så bare, at sandflugten derefter har kunnet tage over. Det var i denne situation, Kolindsunds udløb i Kattegat sandede til, så Kolindsund blev ændret fra fjord til sø.

⁴ Se "Folk og Liv på Røndeegnen" 1980, side 66-74. Her fortæller Kresten Rasmussen om sin barndom og senere voksenliv på en af de små og fattige ejendomme ("Trollduset") i området øst for Feldballe.

⁵ Søren Sloth Carlsen: Rodskov, Ringkøbing 1978, s. 7.

Endnu i 1644, hvor den svenske general Wrangel hærgede Jylland i forbindelse med den såkaldte Torstensson-fejde, kan vi konstatere, at han fra skovene ved Feldballe og Taastrup kunne udskrive enorme mængder tømmer. Fra Feldballe og Nødager sogne i alt 1200 ege og bøge. Fra Strandkær på Mols huggedes 353 bøge og 210 ege⁶.

Johs. Mejers kort fra 1655 viser stadigvæk et skovdækket Syd-Djursland. En taksation fra 1680 bekræfter det. Thorsager Østerskov er vurderet til 56 svins olden, Hedeskov til 100 svins olden, Faarup skov til 40 og Kaløs Hestehave til 60 svins olden⁷. Thorsager har tilsyneladende været helt omgivet af skov endnu på dette tidspunkt.

Fra Bjørnkjær Skov, der endnu omfattede det meste af Hasnæs-halvøen øst for Ebeltoft, kunne kongen, der ejede skoven, i vinteren 1699-1700 udskrive 83 skibsladninger træ til hoffets fornødenheder og 5000 læs træ til flåden. Hertil er kommet tømmer og brænde til forstmænd og godsets bønder.

Men ovenstående vidner også om den voldsomme hugst i området i 1600-tallet. Det rapporteres fra flere steder, at skovene efter svenskernes hærgninger i 1644 var fuldstændig raserede. Lyngeskov på Mols var nærmest væk efter krigen, og bedre har det næppe været efter næste hold svenskekrige 1657-1660. På Mols synes de sidste skove stort set at forsvinde i løbet af 1600- og 1700-tallet – bortset fra Bogens Skov og nogle rester af Provstgaard og Strandkær Skov⁸.

I 1827 karakteriserer I. C. Hald i sin amtsbeskrivelse af Randers Amt situationen således: ”**Kaløe** har omtrent 600 tdr. land skov, bestående af eg, bøg, ask og el, alt i fortræffelig grøde, da skoven i en snes år har været fredet. Men da de gamle træer blev stærkt medtagne før året 1805, kan for øjeblikket kun lidet gavntre eller brændsel sælges fra denne skov... **Mols** er et bart land, af **Skjærsøe og Lyngsbækgårds** skove er kun lidet levnet, **Isgaard** og **Quelstrup** har nogle ubetydelige skovstykker, alene bestående af unge elle. **Ebeltoft** by ejer en liden skov på omtrent 30 tdr. land, som indeholder en del bøge, nogle ege og elle, der er i god opgrøde, men denne skov, som skal være skænket byen til et havneanlæg, kan ikke forsyne den med brændsel. De små ellekrat, som hist og her findes på bøndermarkerne, fredes omhyggeligt formedelst mangelen på brændsel⁹”.

Efter 1660 (svenskekrigene, enevældens indførelse) var regeringen klar over den økologiske katastrofes omfang, og de første forordninger til bevarelse af de resterende skove begyndte at udkomme. Forbud og påbud til bevarelse af skovene og til fremme af plantning af nye kom i 1670, 1681, 1687, 1710, 1733 og 1781. Derefter fulgte en række forordninger og bestemmelser i forbindelse med landboreformerne. Helt afgørende blev skovloven af 1805, der gjorde alle skove fredskovpligtige, hvilket betød, at de ikke måtte fældes uden at der blev plantet tilsvarende nyt. Først med denne lov standsedes skovenes tilbagegang i Danmark. Men på dette tidspunkt antages kun 4% af Danmark at have været skov, mod måske næsten det dobbelte blot 30 år tidligere.

⁶ J. A. Meldgaard: Mols Bjerge. En historisk redegørelse over bosætning, landbrug og vegetationsudvikling, Kbh. 1975, s. 13.

⁷ Skov og Folk 1965 s. 32.

⁸ Meldgaard s. 29.

⁹ J. C. Hald: Randers Amt, Kbh. 1827, genoptrykt 1981, s. 162-163.

4. Videnskabernes Selskabs kort fra 1795: På dette tidspunkt er alle skove mellem Kalø og Rugaard-Skærso stort set forsvundet.

DALGAS OG HEDESELSKABET

Enrico Mylius Dalgas var født i 1828 i Napoli – deraf den italienske form af det danske Henrik som fornavn. Faderens familie hørte til de fransk-reformerte indvandrerfamilier i Fredericia, og farfaderen havde været præst for de fransk-reformerte i byen og herunder også for de tysk-reformerte ude på heden, hvilket gav ham interesse for hedeboerne og hedesagen – ”kartoffeltyskerne” var netop kommet til heden for at opdyrke den¹⁰. Farfaderen udgav et lille skrift om hedeforhold og om det vigtige i at gennemføre engvanding på heden.

1835 døde Dalgas’ far, hvorefter moderen flyttede tilbage til København. Her tog Dalgas i 1846 sin afgangseksamen fra den militære højskole. Han kom som ung militær mand til at deltage i krigen 1848-51 og skal ifølge en mundtlig efterretning have deltaget i general Ryes tilbagetrækning til Helgenæs i sommeren 1849, og herunder have ligget i den meget stærkt befæstede Rønde-stilling, der bestod af skanser og kanonstillinger i bakkerne over Knubbros Bæk. Vinteren 1849-50 kom han i aktiv tjeneste på Als. Begge hans brødre omkom under krigen.

Efter krigen genoptog Dalgas sin militære karriere. Han blev 1853 premierløjtnant og begyndte derefter uddannelse til ingeniør og blev 1856 kaptajn ved ingeniørkorpset.

¹⁰ Fridlev Skrubbeltang: Det indvundne Danmark, Kbh. 1966, s. 110 ff.

1854 begyndte Dalgas sin praktiske virksomhed som ingeniør, idet han blev udstationeret i Viborg for at være med til anlægget af en hovedlandevej mellem Randers over Viborg til Holstebro og Ringkøbing. Vejen var i høj grad tænkt som en del af arbejdet for at åbne de store hedearealer op for omverdenen. Det er interessant, at den nye Århus-Grenaa-landevej i vores eget område blev anlagt på nøjagtig samme tidspunkt – strækningen nord om den gamle Rønde landsby stod færdig i 1855.

De mange nye landeveje blev alle anlagt af militærfolk – kun i militæret fandtes den nødvendige ekspertise. Traditionelt var vejanlæg betragtet som militære anlæg, et middel til at flytte tropper. Nogen større civil fjerntrafik ad vejene har der ikke været – her brugtes søvejen. Militæret var interesseret i hurtige forbindelser og havde i øvrigt måske en ”medfødt” trang til de lige linjer, i hvert fald ses det tydeligt, at vejene blev anlagt som efter en lineal – noget der netop i øde strækninger som på heden var let gjort, men det ses også på vejene i vores eget område, både Århus-Grenaa-landevejen (f.eks. det lange lige stræk gennem Rønde by) og Randersvejen.

Året efter sin ankomst til Viborg blev Dalgas leder af arbejderne med hovedlandevejen over heden, og da man i 1856 havde arbejdet sig over i retning af Holstebro, flyttede han hertil og opholdt sig her fra 1856 til 1859, hvor han flyttede til Århus.

Dalgas opholdt sig altså i Viborg i de to år mellem 1854 og 1856, og disse to år fik helt afgørende betydning for hans senere virke. To ting spillede ind: for det første de mange forhandlinger, han måtte gennemføre med hedeboerne om afgivelse af jord til vejanlæggene, og for det andet hans venskab med G. Morville, der hørte til en fransk-reformert familie i Viborg, og som selv allerede på dette tidspunkt var meget optaget af hedesagen.

Det viste sig, at Dalgas havde en stærk evne til at tale med hedeboerne. Han forstod dem, lyttede til dem, og kunne som regel overtale dem til at afgive den nødvendige jord. Men han talte også med dem om nødvendigheden om at tilplante eller opdyrke heden.

Her blev han påvirket af **Georg Morville**, der var født 1817 i København, men var kommet til Viborg som 10-årig, idet hans fader blev ansat som amtsforvalter og forvalter af kartoffeltyskernes hedekolonier. Faderen var både embedsmand og friluftsmenneske og tog sønnen med på de lange hdevandring. Så snart Georg Morville havde taget sin juridiske embedseksamen i København, vendte han tilbage til Viborg, hvor han virkede resten af sit liv. Han blev overretsprokurator i 1852 og justitssekretær ved Viborg overret i 1876.

Morville havde ikke glemt hedesagen. Sammen med 7 andre viborgensere købte han Margrethelund, en hedejendom på 200 tdr. land uden for Viborg. Her skulle han forestå tilplantningen af hedearealerne. Drømmen var at genskabe fortidens skove, en vigtig idé for hedesagens forkæmpere, der havde for vane at henvise til, at Danmark oprindeligt havde været skovdækket, hvorfor sagen gik ud på at få det ”oprindelige” Danmark til at genopstå.

5. Nyanlagt landevej ved Herning - sådan har den nye Århus-Grenaa-landevej formodentlig også set ud...

Morville tilskyndede andre til at plante, og på hans initiativ tilplantedes store hedearealer omkring Viborg. Man kendte så lidt til de forskellige træarters egnethed, at der også skete fejltagelser, men Morville var utrættelig til at begynde forfra og eksperimentere med nye træarter. De første arealer med hvidel sygnede hen efter nogle år og blev erstattet med hvidgran og bjergfyr, der til gengæld viste sig at være meget hårdføre. Det samme gjaldt rødgran, som efterhånden blev den foretrukne træart. Et svampeangreb gjorde det nødvendigt at nedhugge tusinder af skovfyr og lærk og plante rødgran og bjergfyr i stedet. Men Morville blev stædigt ved, og "hans ry som forstmand var fra

1850'erne i lige så frodig vækst som plantagerne omkring den gamle by i hjertet af Jylland"¹¹. Med denne mand sluttede Dalgas et livslangt venskab.

6. Georg Morville (1817-1904)

Opgaven med opkøb af jord og ekspropriationer medførte besværlige taksationer. "Men opgaven lå godt for Dalgas. Han havde praktisk sans, var livlig og ligefrem, havde let ved at tale med alle, men var beslutsom indtil stædighed, hvor han mødte modstand".

De tidligere smalle vejspor gennem heden afløstes nu af moderne vejanlæg, og Dalgas kunne med stolthed berette om f.eks. Tapheden, hvor der ved hans ankomst kun lå et enkelt hus, men hvor der ti år senere var et halvt hundrede gårde og huse.

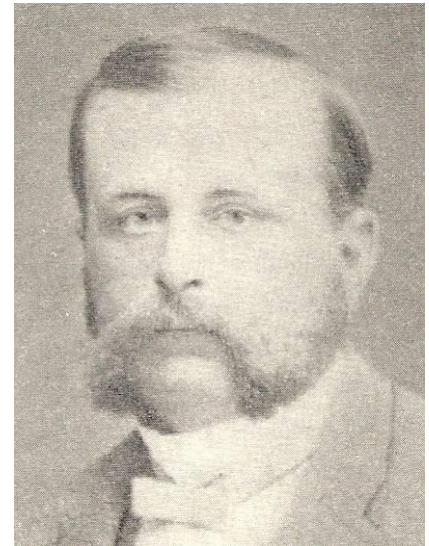
Efter hans forflyttelse til Århus blev hans opgave især at holde de anlagte hovedlandeveje ved lige. Han var i tjeneste ved ingeniørvejkorpset indtil 1867.

¹¹ Det indvundne Danmark s. 111

For Djursland har det helt sikkert spillet en rolle, at Dalgas kom til at bo i Århus og dermed havde forholdsvis let ved at komme til Djursland, især efter at Århus-Grenaa-banen var anlagt i 1877. Desuden boede den sidste af trekløveret omkring dannelsen af Hedeselskabet på Rugaard ved Grenaa, nemlig godsejer **Ferdinand Mourier-Petersen**.

Ligesom Dalgas og Morville var Mourier-Petersen af fransk-reformert slægt. Han var født på Engelsholm ved Vejle i 1825, tog juridisk embedseksamen i 1849, efter at have deltaget i Treårskrigen som frivillig året før. Men hans hu stod til landbruget og i 1850 købte han Ulstrup ved Bjerringbro, men solgte den igen og købte i 1857 Rugaard ved Grenaa. 1862 blev han medlem af Randers Amtsråd, hvor også senere konseilspræsident Estrup sad, og i 1861-66 repræsenterede han Ebeltoft-kredsen i Folketinget. Fra 1866 til sin død i 1898 var han i Landstinget.

Dalgas, Morville og Mourier-Petersen var blandt initiativtagerne til dannelsen af Det danske Hedeselskab i 1866. De kom til at udgøre selskabets første bestyrelse, med Mourier-Petersen som formand. Bedømmelsen af de tre mænds styrker og svagheder lyder sådan:

7. Godsejer F. Mourier-Petersen, Rugaard

”Den idérige, impulsive, noget herskelystne, men også utrætteligt arbejdende Dalgas havde i Mourier-Petersen fundet den ideelle partner, en lydhør, men ikke ukritisk medarbejder, ofte et villigt redskab, men vist nok lige så ofte så selvstændig, at han til en vis grad formåede at ”fjernstyre” Dalgas, når denne, der ledede det daglige arbejde, i sin iver og travlhed glemte at iagttage den rette fremgangsmåde. Også på anden vis supplerede de to mænd hinanden: Dalgas havde langt det største kendskab til de jyske heder og deres beboere, men Mourier-Petersen færdedes hjemmefra på Slotsholmen, hvor de bevilgende myndigheder havde til huse. At rigsdagens og ministrenes velvilje kunne betyde overordentlig meget for hedesagens fremtid forstod de begge og handlede derefter”¹².

Sammenligningen mellem Morville og Dalgas falder sådan ud: ”Georg Morville var en særpræget mand, ret stilfærdig, men beslutsom og energisk, når det gjaldt hans store interesser. Blandt venner kunne han udfolde et vittigt og frimodigt lune, som sjældnere kom frem i hans breve, hvor hans bestemt udtalte meninger ikke sjældent korrigerer Dalgas. Det er juristens krav om uangribeligt rigtige og præcise konstateringer, der nu og da tvinger agitatoren til større omhu og besindighed i argumentationen, men det er også den lidt ældres større sagkundskab og erfaring som plantningsmand, der gør sig gældende. Meget levende naturer var de begge...”¹³.

Bemærk, at Dalgas blev optaget af hedesagen midt i 1850'erne, altså et tiår før krigen i 1864. Men det kan ikke udelukkes, at nederlaget i 1864 har været med til at give stødet til dannelsen af Hedeselskabet i 1866. Under alle omstændigheder blev den patriotiske indfaldsvinkel (”Hvad udad tabes, skal indad vindes”) til hedesagen væsentlig for argumentationen for sagen og for dens gennemslagskraft.

¹² Det indvundne Danmark s. 140.

¹³ Det indvundne Danmark s. 112.

Det var ikke mindst Dalgas, der havde blikket åbent for, at hvis hedesagen skulle vindes, så skulle den gøres til en folkesag. Men lige så klart så han, at regering og rigsdag skulle vindes, og at godsejere i Jylland og rigmænd i København skulle vindes for sagen – indflydelse og penge var to væsentlige faktorer i spillet. Blandt indbyderne til dannelsen af Hedeselskabet var foruden en række fremtrædende jyske godsejere også fem indbydere fra København, blandt dem grossererne D. B. Adler og Julius Rée. Adler, der også var aktiv politiker, havde allerede givet tilsagn om økonomisk støtte¹⁴.

1872 stifter Dalgas ”Det jyske Haveselskab”, og i 1885 begynder han systematisk at organisere plantningsforeninger, gennem hvilke Hedeselskabet kunne uddele planter med statstilskud. Hedeselskabet indsatte selv en repræsentant i hver forening. 1902 dannedes ”De samvirkende Plantningsforeninger”, med 50 foreninger tilsluttet fra starten.

Hedeselskabet opdelte plantningssagen i tre dele: dels etableringen af fredskovpligtige plantager, dels plantning omkring hus og have, og endelig etableringen af ikke-fredskovpligtige småplantninger.

NYBRYDNING

Det skal ikke glemmes, at interessen for hedeopdyrkning, vejanlæg, plantningssagen og mange andre initiativer for at få hidtil øde områder med i udviklingen er et enkelt led i den enorme nybrydningstid, Danmark befandt sig i efter demokratiets indførelse i 1848.

Nybrydningstiden har sine rødder tilbage i slutningen af 1700-tallet, hvor den begyndende industrialisering i verden omkring os skabte gode forudsætninger for salg af korn og andre landbrugsprodukter, samt handel, der dengang næsten udelukkende foregik ad søvejen. Det var baggrunden for landbrugsreformerne og den såkaldte ”florissante handelsperiode”, som Danmark gennemlevede i de sidste årtier af 1700-tallet.

Vores deltagelse i Napoleonskrigene (der sluttede 1815) – desværre på den tabende side – og det deraf følgende tab af Norge (1814) og de elendige landbrugskonjunkturer efter krigen satte udviklingen midlertidigt i stå.

Fra 1830'erne begyndte landbrugskonjunkturerne imidlertid at bedres, og dermed var grunden lagt til et nyt spring i udviklingen, da demokratiet indførtes i 1848 og med grundloven af 1849.

Der fulgte en periode med en imponerende udvikling: højskolerne, andelsbevægelsen, politiske nydannelser (især Det forenede Venstres dannelse i 1870), religiøs vækkelse (grundtvigianisme og Indre Mission).

I vores område blev den nye landevej Århus-Grenaa anlagt nord om landsbyen Rønde i 1855, og derefter voksede det moderne Rønde op som handels- og serviceby med imponerende fart. Korup Sø blev udtørret 1872. ”Thorsager Pastorats Spare- og Laanekasse”, senere Rønde og Omegns Sparekasse, blev grundlagt 1868. De første andelsmejerier i området blev Grønfeld Andelsmejeri i 1887, Korslund Andelsemejeri i 1888, Thorsager Andelsmejeri i 1893. Rønde Højskole blev

¹⁴ Det indvundne Danmark s. 133.

grundlagt som en grundtvigiansk højskole i 1894, men fik sit gennembrud efter Indre Missions overtagelse af skolen i 1897.

Plantningssagen var altså kun et enkelt element i dette imponerende nybrud – men et vigtigt element. Og lige som de andre elementer kaldte også plantningssagen på de patriotiske følelser og gav dens foregangsmænd en oplevelse af at være med i en samfundsytig bevægelse og øvre en vigtig indsats for landets og folkets udvikling. Engagement og begejstring – der naturligt nok også kunne slå over i intolerance over for modstridende politiske og religiøse retninger - hørte med til tiden og bundede ikke mindst i de store muligheder for at være med til selv at forme fremtiden efter demokratiets indførelse.

LÆRER HOLM OG "RØNDE OG OMEGNS PLANTNINGSFORENING"

Tilbage til Rønneegnen, hvor Martens' plantninger i begyndelsen af 1800-tallet var enestående – men alligevel må vi antage, at der har været flere, der har efterlignet Martens og plantet eller opdyrket dele af hedeområderne. Sådant var det i Midt- og Vestjylland, og med Martens in mente har det sikkert også været sådan i vores område. Men det har ikke synet meget i de store øde områder, der var tale om i strækket fra Thorsager, over Taastrup Sande, Skramsø og videre helt til Grenaa. Det vidner Kresten Rasmussens erindringer og mange andre efterretninger om.

Det næste store gennembrud for plantningssagen kom med lærer Holm i Feldballe, der tog opgaven op i 1880'erne. Han blev ansat som lærer i Feldballe i 1880 og fortæller selv om sin første travetur fra Kolind Station til degneboligen i Feldballe¹⁵:

””I august måned 1880 kom jeg som 26-årig ung mand gående på den usle landevej fra Kolind Station til Feldballe for at søge det derværende ledige lærerembede, og det forekom mig, som den vej gennem dette øde, fortørrede, mennesketomme landskab aldrig ville få ende. Her burde jo plantes, tænkte jeg; her burde igen blive skov”.

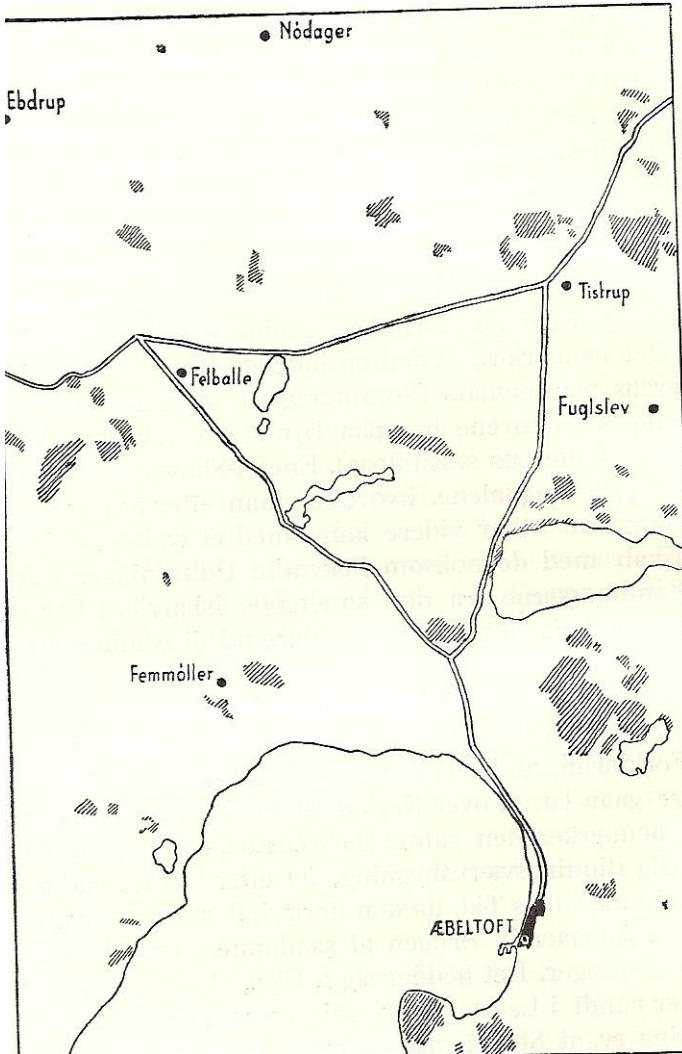
Holm havde som huslærer på Samsø i begyndelsen af 1870'erne set, at nåletræer kunne trives i det rene sand. Nu blev han ansat i Feldballe, og snart efter tog han opgaven med at få tilplantet sand- og hedearealerne her op. Han fortæller:

”I 1881 var jeg fræk nok til at indbyde den bekendte Dalgas til at holde et foredrag i Feldballe skole om plantningssagen, og han sagde ja på den betingelse, at jeg garanterede, at folk ville møde. Dalgas kom. Skolen var fyldt med interesserede folk, og han holdt et ypperligt agitationsforedrag, i hvilket han imødegik alle de indvendinger, folk plejede at komme med. Han kendte landboerne! En udtalelse af ham mindes jeg, nemlig: ”Tyve år efter, at en sandmark er tilplantet, er den mere værd end den bedste agerjord i landet”.

Året efter fik Holm et samarbejde i gang med plantør Holst, der havde en planteskole ved Vedø (Kolind), og de to fik kaldt sammen til et møde i Trustrup med det formål at få dannet en plantningsforening for Djursland og Mols. Takket være Holsts gode forbindelser til godsejere, proprietærer og gårdmænd, som han havde handlet planter med, lykkedes det også at få en plantningsforening oprettet.

¹⁵ Skov og Folk 1942 side 112 ff.

Men Holm måtte for det første konstatere, at foreningen gabte over et for stort område, og for det andet, at Holst ikke var nem at samarbejde med. Han havde det med at komme op at skændes med de fleste, der kom til ham for at købe planter. Derfor fik denne første plantningsforening på Djursland en meget kort levetid.

8. Kort over skove i Hedeselskabets 2. distrikt, Syd-Djursland, 1895. Et meget skovfattigt distrikt...

Efter nogle år var Holm imidlertid klar til at gøre et nyt forsøg. Det lykkedes ham igen at overtale Dalgas til at komme til et møde, denne gang på Rønde Kro i 1889. Kancelliråd Olsen på Kalø blev valgt som formand for en ny plantningsforening, hvis navn blev "Rønde og Omegns Plantningsforening".

Da det gik op for kancelliråden, at formandskabet indebar et stort arbejde, frasagde han sig imidlertid formandstitlen og overlod den til Holm selv. Holm var derefter foreningens formand til 1906, d.v.s. også i nogle år efter, at han var blevet lærer i Ebeltoft i 1901.

Holm indkaldte nu til møde efter møde med oplysning om plantningssagen, i kroer og skoler. Han havde i den første tid en forstmand med sig, men efterhånden kom han selv så godt ind i stoffet, at han stod for møderne alene. Om et af møderne fortæller han:

"Ved onsdag var der indvarslet til møde i Stabrand. M. P. Udsen, Taastrup, og jeg spadserede derop, og så var der kun mødt en halv snes mennesker, og jeg følte mig

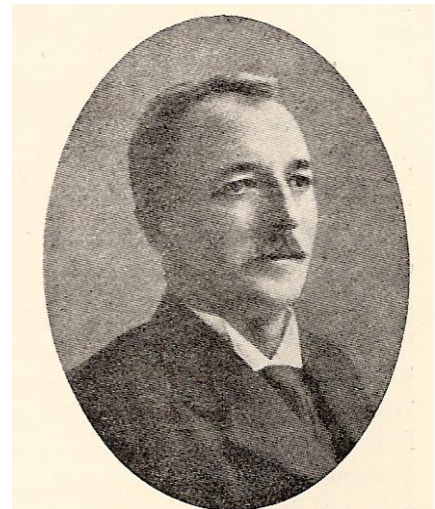
skuffet. Der var jo ingen mening i at holde et foredrag for så få mennesker; jeg brændte inde med min visdom. Men skuffelsen afløstes af glæde. Alle de mødte var interesserede mænd, der manglede kun et lille puf for at tage fat... Tilsammen indgav de langt over 100 tdr. land til beplantning..."

Denne lille stump erindring fortæller lidt om de vilkår, plantningssagens forkæmpere levede under. Man spadserede fra Feldballe til Stabrand uden nogen form for garanti for, at det kom til at nytte sagen. Men det store arbejde bar frugt. "Rønde og Omegns Plantningsforening" omspændte et forholdsvis lille område, men inden for dets område "blev der plantet mere end i nogen anden", kunne Holm senere stolt berette. Efterspørgslen efter planter fra Hedeselskabet blev så stor, at selskabet havde svært ved at efterkomme den. Derfor oprettede Holm sin egen planteskole, som han

efter en fire-års periode afhændede til en forstkandidat Dalsgaard, der flyttede den til Kolind, hvor den eksisterede i mange år.

Lærer Holm var foreningens formand til 1906, d.v.s. også efter at han i 1901 var blevet lærer i Ebeltoft.

Efter ham overtog gdr. Marinus Pedersen i Stabrand formandshvervet og havde det til 1923. Efter hans afgang overtog sønnen Peder Madsen Pedersen formandshvervet, og fra hans formandsperiode omdøbtes foreningen til ”Djurslands Søndre Plantningsforening”, et navneskifte, der afspejlede, at foreningens virke efterhånden omfattede hele det sydlige Djursland.

9. Lærer Kr. Holm, Feldballe

De tre formænd i ”Rønde og Omegns Plantningsforening”: lærer Holm (formand 1890-1906), gårdejer Marinus Pedersen (formand 1906-1923), og hans søn gårdejer Peder Madsen Pedersen, var plantningssagens ypperste foregangsmænd her på egnen. Tilsammen dækker de det meste af et århundrede i plantningssagens tjeneste.

LÆRERNE OG PLANTNINGSSAGEN

Lærere og præster var tidens autoriteter og ofte foregangsmænd i de nye tider, der kom med den begyndende industrialisering og indførelsen af demokratiet i 1848. De tog initiativet til dannelsen af talrige foreninger og var ofte selv formænd eller i hvert fald bestyrelsesmedlemmer i dem. På Røndeegnen er førstelærer Thøger Jensen, der stod bag både dannelsen af Kalø-Knebelvig

10, Lærer I. C. Yde

Landboforening og grundlagde Adresseavisen, et typisk eksempel.

Lærer I. C. Yde, Ebdrup

Derfor kan det heller ikke være nogen overraskelse, at vi blandt plantningssagens forkæmpere også finder en række lærere fremme i allerforreste række. Foruden lærer Holm i Feldballe er de klareste eksempler lærer Yde i Ebdrup ved Kolind og lærer Pedersen i Strands på Mols.

Lærer I. C. Yde tog i 1891 initiativet til dannelsen af Kolind Landboforening, og han blev foreningens første formand. Det viste sig hurtigt, at hans egentlige hjertebarn var plantningssagen, og det lykkedes ham at få landboforeningen interesseret i sagen, så den kort efter oprettelsen tog initiativ til tilplantningen af et større areal mellem Ebdrup og Kolind.

Lærer Yde fik Randers Disconto- og Laanebank til at skænke et areal på 20 tdr. land, sognefoged A. R. Thuesen i Ebdrup 10 tdr. land, og husmand Jens Nielsens enke i Maarup andre 10 tdr. land. 1896 var ”Kolind Landboforenings Plantage” en realitet, og den anmeldtes til Hedeselskabet som fredskovpligtig. Plantagen blev omgivet af en jordvold og tilplantedes med hvidgran, rødgran og bjergfyr. Arbejdet blev udført i årene 1896-1899 under lærer Ydes ledelse, mens medlemmerne af landboforeningen mødte frivilligt med plov og heste. På en tomt fra en bebyggelse midt i området plantedes birk, og en bronzealderhøj blev fredet.

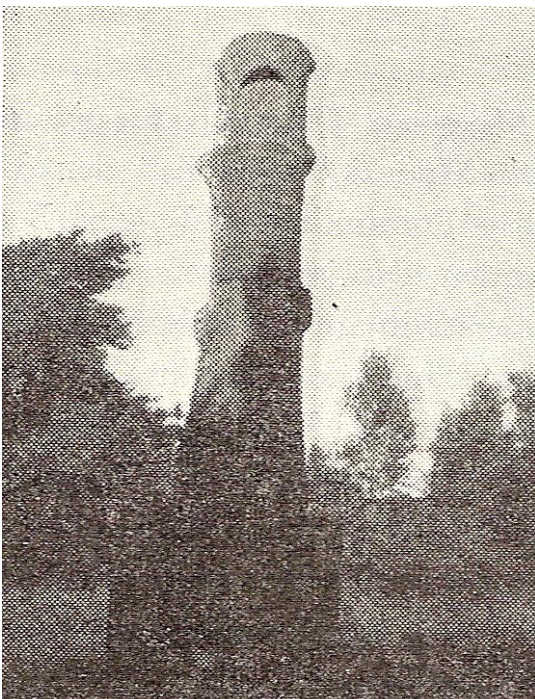
Under verdenskrigen 1914-18 fjernedes bjergfyrrene og blev formodentlig solgt til brændsel. For indtægten indkøbtes yderligere 20 tdr. land mod vest i 1919, og den nye plantage fik til ære for den i 1898 afdøde lærer Yde navnet Ydesminde Plantage, et navn, der senere er blevet brugt om hele plantagen, der herefter omfattede 60 tdr. land. Den tilkøbte del tilplantedes med skovfyr under ledelse af Hedeselskabets senere skovrider i Ebeltoft, A. Thyssen. En bronzealderhøj i dette område blev også friholdt for plantning.

1932 overdrog landboforeningen administrationen af plantagen til Hedeselskabet, og endelig solgtes hele plantagen til Hedeselskabet i 1947¹⁶.

Midt i plantagen findes en mindesten for lærer Yde, opsat i år 1900 af landboforeningen. Det er denne mindesten, der findes gengivet på denne artikels titelside.

Lærer N. P. Pedersen, Strands

Endnu en lærer som forkæmper for plantningssagen finder vi i lærer N. P. Pedersen i Strands på Mols.

11. Mindesten for lærer Pedersen i Vistoft Plantage

Lærer Pedersen var initiativtager til oprettelsen af Vistoft Sogns Sparekasse, han var med til opførelsen af Vistoft Mølle og oprettelsen af Knebel Bro. Han virkede som lærer i Strands i perioden 1862 til 1897. Han virkede desuden ivrigt for oprettelsen af en jernbane mellem Mørke Station og Mols – en plan, som det dog ikke lykkedes at virkeliggøre. Heller ikke hans idé om en kanal for sejladsen mellem Ebeltoft og Århus ved en gennemskæring af tangen ved Dragsmur lykkedes det ham at virkeliggøre, men de to projekter viser hans spændvidde som foregangsmand på egnen.

6. august 1887 var det lykkedes lærer Pedersen at få selveste Dalgas til at komme til et møde i Fuglsø Kro med det formål at få stiftet en plantningsforening. Dalgas' manende patriotiske ord ved denne lejlighed findes gengivet som indledning til denne artikel. Også Hedeselskabets formand godsejer Ferdinand Mourier-Petersen til Rugaard var til stede ved mødet.

¹⁶ Skov og Folk 1952 s. 41-45.

Efter Dalgas` foredrag opfordrede lærer Pedersen til at tegne aktier á 100 kr. til plantningsforeningen. Vistoft Sogns Sparekasse, som Pedersen selv var medstifter af, lagde for med tegning af ti aktier, og 11 andre deltagere i mødet tegnede yderligere 14 aktier. Plantningsforeningen fik navnet Vistoft Sogns Plantningsselskab, og lærer Pedersen blev valgt som formand og havde posten til sin død i 1897. Der blev opkøbt arealer, og allerede det følgende efterår begyndte tilplantningen. Resultatet var Knebel og Vistoft Plantager, der spreder sig over et meget kuperet terræn i Mols Bjerger¹⁷.

Vistoft Plantage dannedes som et aktieselskab med 5000 kr. i indbetalt aktiekapital og 3100 kr. i tildelte aktier for afståelse af jord. Der tegnedes oprindeligt 46½ tdr. land beliggende i Vistoft og Knebel sogne. Aktiekapital og areal forøgedes i de følgende år, så Vistoft Plantage i 1960 omfattede i alt 95 ha. fuldt tilplantet. Selskabet skal først have tilplantet Knebel Plantage (1881), derefter Vistoft Plantage (1887), området vest for Helligkilde 1888 og området vest for Troldhul 1903¹⁸.

I 1960 var aktieselskabets formand gdr. Elis Christensen i Vistoft¹⁹.

Lærer Pedersen tog hvert forår sine elever med ud i plantagen for at deltage i tilplantningen. Disse ”udflugter”, med medbragt madpakke, huskedes senere i livet og blev for mange anledningen til, at de selv blev virksomme for plantningssagen. Det samme trick benyttede den gamle sandflugtskommissær Martens, og metoden ved plantningen beskrives som den samme: børnene lavede et hul i jorden, satte frøet ned i bunden, forede derefter hullet med mos og dækkede til med sand. Såre simpelt. Bemærk, at plantningen endnu ofte foregik ved, at man såede, senere da planteskolerne var kommet til, købtes planterne her.

Der er opsat en stor, næsten obelisk-agtig mindesten for lærer Pedersen midt i plantagen. Stenen blev opsat i 1899, altså et par år efter Pedersens død.

FORENINGSPLANTAGER

Plantningsforeningerne virkede først og fremmest for at udbrede kendskabet til plantningssagen og for at få andre til at plante. Det lykkedes i meget stor udstrækning, hvad de mange små plantager på de mange gårde på egnen vidner om. Plantningsforeningerne virkede også til fremme af plantning af læbælter mellem markerne og omkring gårdene, ligesom plantningen af frugttræer blev opmuntret af dem.

Ovenstående eksempler viser, at foreningerne også undertiden selv påtog sig oprettelsen af plantager. Kolind Landboforening, der også virkede som plantningsforening, oprettede **Ydesminde Plantage**, og Vistoft Sogns Plantningsselskab oprettede **Knebel Plantage** og **Vistoft Plantage**.

Første Verdenskrig 1914-18 betød en stigende interesse for det brændsel, man kunne få fra plantagerne. Selv bjergfyv kunne sælges til gode priser. Det gav gode fortjenester til plantagernes ejere, herunder altså plantningsforeningerne. Vi har set, hvordan Kolind Landboforening brugte fortjenesten til at udvide sin plantage med yderligere 20 ha. i 1919.

¹⁷ Skov og Folk 1956 s. 21-22.

¹⁸ Meldgaard s. 31.

¹⁹ Skov og Folk 1960 s. 46-47.

Lærer Holms ”Rønde og Omegns Plantningsforening”, der fra 1923 lød navnet ”Djurslands Søndre Plantningsforening”, havde i årene efter Første Verdenskrig oparbejdet en solid kassebeholdning af medlemsbidragene (50 øre om året), tilskud fra pengeinstitutter, sogneråd og amtet. Spørgsmålet blev efterhånden, hvad pengene skulle bruges til, for det var jo ikke foreningens formål at puge penge sammen.

På forslag af amtsrådsmedlem Frants Mortensen, Sundby, besluttede generalforsamlingen i 1927 at opkøbe et areal til tilplantning. Det kunne blive en slags ”demonstrationsplantning”, hvorfra der kunne høstes erfaringer i plantningssagens tjeneste.

Bestyrelsen fik overdraget at finde et passende areal, og det endte med købet af 27 tdr. land fra gdr. Anders Lykke i Egsmark. 1929 blev handelen godkendt af generalforsamlingen, prisen var 50 kr. pr. td. Land.

Arealet var fortrinsvis tilgroet med lyng og meget kuperet. Det lykkedes ved kommunens hjælp at få arbejdsløse til at udføre tilplantningen. Der blev afsat vejspor, og i foråret 1930 var man klar til at tilplante det meste af arealet. Resultatet blev **Egsmark Plantage** på ca. 15 ha.

Da der var tale om en demonstrationsplantning, plantedes mange forskellige træarter. Mod sydvest dog mere traditionelt østrigsk fyr, derefter korsikanske fyr, der slog godt an. Ædelgran klarede sig mindre godt, de blev i løbet af få år overgroet af lyngen. Bedre gik det med blågran, Omorikagran og forskellige thuja- og cypresarter. Eg og bøg klarede sig overraskende godt. Held var der også med Hemlochgran, der ligesom Omorikagran var ny her på egnen, men herefter plantedes flere steder. Også lærk slog godt an – og der udførtes vellykkede krydsningsforsøg mellem japansk og europæisk lærk. Skovfyr klarede sig – som vanligt på Djursland – rigtig godt²⁰.

GÅRDMANDSPANTAGER

Plantningsforeningerne virkede dels som oplysende og agiterende foreninger, dels som formidlere af køb af planter fra Hedeselskabet, der på grund af statsstøtte kunne levere med typisk 30-40% - undertiden 50% - rabat. Takket være plantningsforeningerne blev det almindeligt, at gårdmænd og husmænd tilplantede deres dårligste jorder, og plantede læbælter på deres opdyrkede arealer og omkring deres bygninger. Også plantning af frugttræer opmuntrede foreningerne til, men her var ikke så meget at udrette på Røndeegnen, fordi der i forvejen var plantet masser af frugttræer på grund af slægten Thyresen på Thyrlund i Følle, der var begyndt at sælge frugttræer allerede i begyndelsen af 1800-tallet.

Som et eksempel på de mange ”gårdmandsplantager”, der opstod på grund af plantningsforeningens virke her på egnen, kan nævnes, at næsten alle gårdmændene i Smouen på strækket mellem Thorsager og Rønde oprettede egne plantager. Det gjaldt Pedersen Nyskov, der oprettede **Nyskov Plantage** (7 ha.), Peter Sørensen på Skippergården, der oprettede **Thorsager Plantage** (6 ha. tilplantet i 1915), Møller Nielsen på Bækgård, der oprettede **Thorsager Bækgård Plantage** (15 ha.), Anthonsen i Hog, der oprettede **Hog Plantage** (15 ha.), Holst på Åkjærsgaard oprettede **Åkjærsgaards Plantage**, og Hald Christiansen på Svinfalsgaard oprettede **Ørnereden Plantage** (14 ha.) i 1921. Længere mod øst tilplantede Søren Knudsen en stor del af sin gård, Hvitvedgaard, i

²⁰ Skov og Folk 1964 s. 39-47.

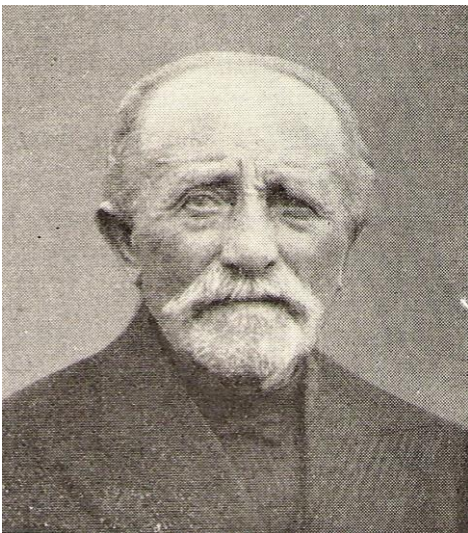
årene fra 1882 og frem, så **Hvitvedgaards Plantage** blev på 125 tdr. land. På nabogården Granly, der var udstykket fra Hvitvedgaard, oprettedes **Granly Plantage** på 12 ha. Knud Kolind var ejer fra 1929, fra 1953 sønnen Ejnar Kolind. **Rostved Hede Plantage** ejedes i 1950 af brødrene Toftgaard Nielsen, Rønde, og var på 50 ha., **Rostvedbanke Plantage** ejedes af Johs. Rønde i Rostved og var på 7 ha.

I Ebdrup hørte **Gårdsenskjær Plantage** på 18 ha. til Peter Hadsund Pedersens gård. Han afstod i 1948 gården til sønnen Viggo – og havde i øvrigt indtil 1918 ejet ovennævnte Granly.

Hans Nielsen på **Bassegården** tilplantede også en stor del af sin ejendom. Ved Rostved oprettede gdr. Johs. Rønde en plantage på sin gård. Nord for Rostved gik flere gårdejere sammen om oprettelsen af **Savlad Plantage** med Møller Nielsen på Bækgaard som formand. Søren Sørensen på Thomaskjær fulgte op med etablering af **Thomaskjær Plantage** lige ved siden af, 7 ha.

Møller Anders Kristensen på **Ørnbjerg Mølle** blev også kendt som en ivrig plantningsmand, der tilplantede store arealer omkring den gamle vandmølle.

På Ørbækgård nord for Kolindsund tilplantedes et stort areal mellem 1895 og 1905. **Ørbæk Plantage** blev opkøbt af skovrider P. E. Gøtzsche i 1937. Han havde tidligere virket på Kalø mellem 1924 og 1927, derefter på Lerchenborg Gods.

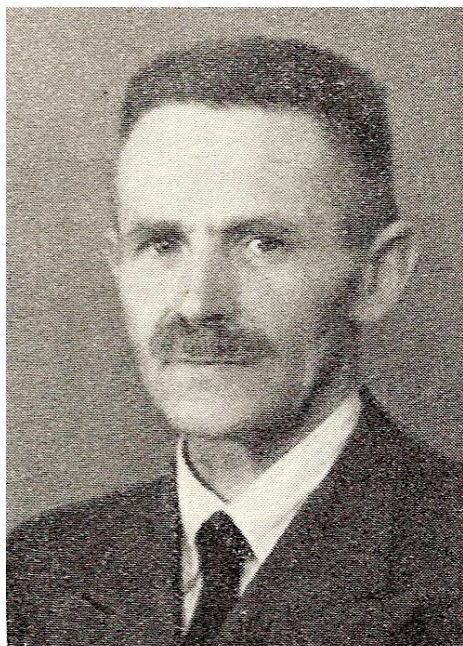
12. Gdr. Marinus Pedersen, Horstved

Ved Tirstrup etablerede Richard Sørensen på Trondhjemgaard **Trondhjemgaard Plantage** på 28 ha., og syd for Tirstrup plantede gdr. Marinus Mortensen **Øksenmølle Plantage** på 17 ha. Gdr. **Jens Olsen**, Tved, tilplantede også store arealer og var i mange år et af de fremmeste bestyrelsesmedlemmer i Djursland Søndre Plantningsforening. Det samme gjaldt andre bestyrelsesmedlemmer som gdr. **Jens Kjeldsen**, Tirstrup, gdr. **Martin Jørgensen**, Vistoft, gdr. og sognefoged **Magnus Udsen**, Taastrup, og gdr. Aksel Dam, Basballe. Før dem sognefoged **Mads Peter Udsen**, i bestyrelsen 1890-1928, og gdr. **Søren Dam**, der var i bestyrelsen fra 1890 til 1893.

I Stabrand købte gdr. **Marinus Pedersen** 40 tdr. land, som han tilplantede. Han var på mange områder en

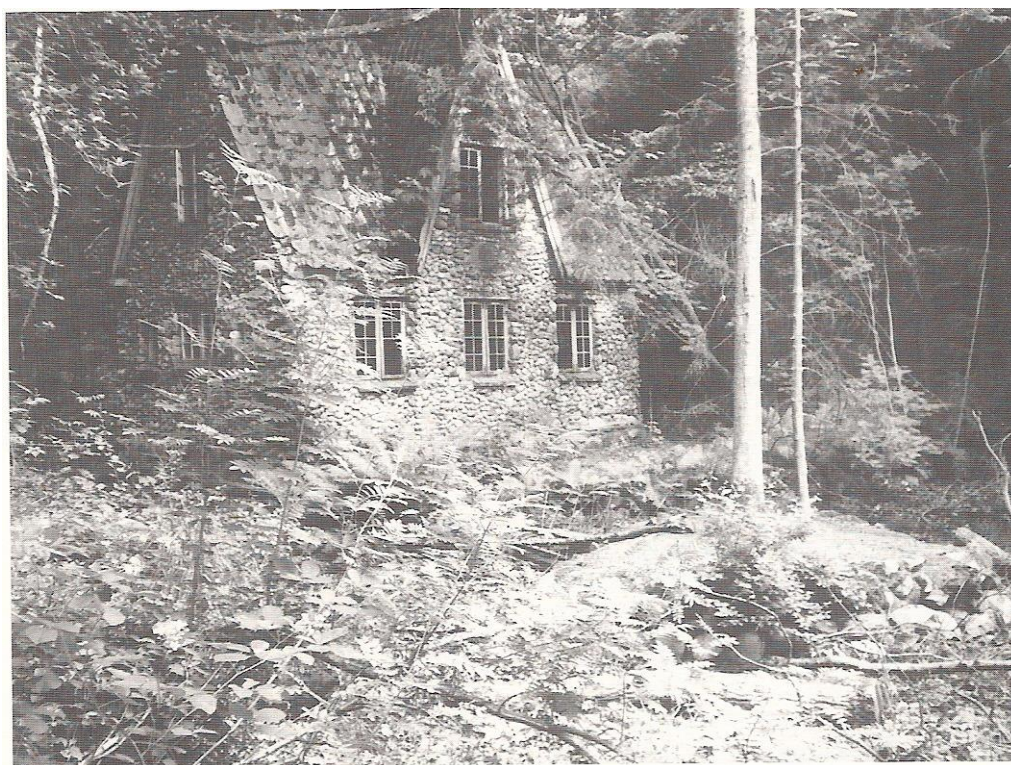
foregangsmand på egnen, bl.a. sognerådsformand i Nødager sogn 1908-29, og han overtog som tidligere omtalt hvervet som formand for plantningsforeningen efter lærer Holm i 1906.

Da Marinus Pedersen gik af i 1923, overtog hans søn **Peder Madsen Pedersen** formandshvervet, som han derefter passede til op i 1960'erne. Han gik også i faderens fodspor i mange andre tillidshverv, herunder hvervet som sognerådsformand fra 1929.

13. Peder Madsen Pedersen

Peder Madsen Pedersen fortsatte også sin fars plantninger og oprettede Horstved Skov. Her lavede han en festplads med en talerstol af sten, samt et flot mindesmærke over sin egen slægt, Stabrand-slægten, som han også skrev en bog om. Længere inde i skoven byggede han et romantisk stenhus med voldgrav omkring. Såvel festpladsen som ruinen af stenhuset kan ses den dag i dag. Madsen Pedersen var også lokalhistorisk interesseret og skrev i 1920'erne en række historiske artikler om sin hjemegn i Historisk Aarbog fra Randers Amt. Han begyndte også udgivelsen af et tidsskrift for plantningssagen på Djursland, "Skov og Folk", der udkom i årene 1941-1965. Dette tidsskrift har været en vigtig kilde til denne artikel.

14. Peder Madsen Pedersens lysthus i Horstved Plantage, fotograferet af forf. 1980

GROSSERERPLANTAGER

Som tidligere nævnt var Dalgas meget opmærksom på, at det gjaldt om at få pengestærke folk i København gjort interesserede i plantningssagen. Der appelleredes både til deres patriotiske følelser, og lidt mere jordnært til deres økonomiske sans, idet det blev hævdet, at tilplantning var en god investering, der efter 20 år kunne give store fortjenester. Kombinationen mellem at føle sig som en god fædrelandskærlig patriot og så samtidig gøre en god forretning, tiltalte tilsyneladende flere pengestærke folk i hovedstaden. Især kastede flere grosserere fra København sig over opkøbet af

store hedearealer i Midt- og Vestjylland, og lod dem tilplante. Nogle tog dem også i anvendelse som rekreative arealer, opførte store ejendomme, hvortil de kunne indbyde venner og bekendte og forretningsforbindelser, andre lod helt og holdent Hedeselskabet tage sig af de opkøbte arealer.

På grund af grossererstandens dominans blandt opkøberne, talte man i Midt- og Vestjylland ofte om ”Grossererplantagerne”. Et andet ofte anvendt udtryk var ”Københavnplantager”.

Johs. Friis Senior, Skramsø

På Djursland skete der fra 1880'erne også store opkøb af velhavere. Enkelte af dem var fra København, men flere fra Århus og Randers. Enkelte var grosserere, flere dog bankdirektører og læger.

Det første store opkøb skete i 1901, hvor Johannes Friis, der stammede fra godset Lyngbygaard vest for Århus, opkøbte et større areal ved Skramsø og Ulstrup, vest og sydvest for Feldballe. Hensigten var at tilplante arealet og udnytte det til jagt. Til det formål blev dannet et jagtkonsortium. Til en begyndelse eksperimenterede Friis både med fåreavl, fjerkræ og fiskedamme, alt sammen uden det store held. Også agerbrug blev forsøgt uden held.

Johs. Friis kunne for 10.000 kr. erhverve Skramsø gård, Skramsø Vandmølle, samt 300 tdr. land, hvoraf en del var opdyrket, men størstedelen lå dog hen som hede. Han flyttede til Skramsø i 1903.

Johs. Friis lod opføre en ny hovedbygning, som kunne huse de mange jagtgæster, han forestillede sig. Hans hustru Karen Friis, f. Søltoft, stod for gæstgiveriet. I første omgang havde man om sommeren besøg af Dr. Fabricius og grosserer Guttman og deres gæster, idet disse to havde opkøbt arealer, der lå som nabo til Skramsø. Under disse besøg blev flere af gæsterne betaget af egnen og begyndte selv at købe op – det gjaldt bl.a. Doktor Fabricius's bror, bankdirektør Fabricius.

Men det gik ikke så godt med hverken gæstgiveri eller jagt, så i 1909 dannede jagtvennerne et interessentskab med 15 parter, som købte Skramsø. I interessentskabet var bl. a. brødrene Fabricius. Friis selv fik to parter og skulle blive boende på Skramsø.

Ved konstruktionen i 1909 og ved en arv fra hustruens familie fik Friis frigjort en del kapital, som han i den følgende periode brugte til en række ejendomsopkøb i området. Det første var købet af Havreballegård i Feldballe, og senere fulgte købet af Ulstrupgård, hvor arealerne på den vestre side af landevejen senere solgtes fra. Hedegård blev også købt.

I 1918-19 opkøbte direktør Fabricius parterne i Skramsø-interessentskabet, til sidst – i januar 1919 – også Friis's to parter. I denne sidste handel indgik, at Friis skulle have lov til at blive boende i stuehuset et års tid endnu, indtil Fabricius havde opført et nyt stuehus, nemlig det nuværende. Friis's stuehus blev i 1920 flyttet til en placering mellem Ulstrupgaard og landevejen, hvor det ses endnu. Friis flyttede hertil samme år.

Axel Fabricius, Fruerlund

Chr. Fabricius var bror til læge Axel Fabricius, Randers, der havde opkøbt arealer syd for Århus-Grenaa-landevejen og tilplantet dem, i kompagniskab med direktør Rasch, Strømmen i Randers.

Det blev til Fruerlund Plantage. En bror til Rasch købte også arealer, som han beholdt efter senere at være flyttet til Brasilien.

Læge Fabricius flyttede senere til Feldballe og virkede som læge her. Hans villa og lægepraksis var på Gl. Møllevej 10, hvor nu Henny og Åge Degn bor. Axel var 8 år ældre end broderen og døde i 1934, 67 år gammel. Hans enke Bertha Fabricius overlevede ham i 15 år og bestyrede sammen med svigersønnen Johs. Friis sin halvpart af Fruerlund. På et tidspunkt efter 2. verdenskrig overgik også direktør Raschs halvpart til Fabricius.

Fruerlund plantage endte med at omfatte ca. 300 tdr. land, der næsten alle var opkøbt af bønder i Stabrand for mellem 2 og 5 kr. pr. td. Land...

Johs. Friis Junior, Langsøgaard

Efter salget af Skramsø og flytningen af stuehuset opførte Johs. Friis en flot ejendom på nordsiden af Langesø, kaldet Langsøgård. Han fortsatte tilplantningen af sine ejendomme så vidt økonomien rakte.

Langsøgård med tilhørende arealer blev efter opførelsen overtaget af Friis' søn, der også hed Johs. Friis. Han tog for alvor fat på tilplantningen, og nåede i årene mellem 1920'erne og 1950 at tilplante 500 tdr. land. Han opkøbte yderligere arealer i Feldballe Bakker, ca. 120 ha., og tilplantede også dem.

Skovbruget var ikke særlig givtigt, så der eksperimenteredes også med andre afgrøder. Friis junior var således en overgang på et ophold i Tyskland for at studere asparges-dyrkning, da faderen og han havde fundet ud af, at den lette jord egnede sig til asparges. Efter hjemkomsten plantedes 15-20 tdr. land til med asparges. "Vi var et helt lille folkehold på en halv snes stykker, der arbejdede med at stikke asparges i sommeren 1936", husker Laurits Andersen, der et par år senere blev fast ansat som gartner på Langsøgaard. Den gamle fru Friis stod for maden til folkene. Hvor længe asparges-dyrkningen fortsatte, tør han ikke gætte på.

Foruden skovbruget hørte der et mindre landbrug til Langsøgaard. Friis havde en karl ansat til at passe det, med den tilhørende besætning på 4 – 5 køer.

Da der ikke var strøm så langt væk fra byområder dengang, havde Friis et større anlæg med akumulator liggende i kælderen, så han kunne producere sin egen strøm.

Friis junior giftede sig med Bertha og Axel Fabricius' plejedatter Betty Constance, aldrig kaldt andet end Rylle (vist nok en broderdatter til Axel Fabricius). Hun medbragte i ægteskabet Fruerlund Plantage. Hun var født Fabricius, vist nok broderdatter til Axel og Chr. Fabricius. Efter ægteskabet med Friis og dermed Fruerlunds overgang til Friis var der kold luft mellem Fabricius'erne på Skramsø og Friis'erne på Langsøgaard – Helge Fabricius, der bestyrede Skramsø for faderen fra 1930, og Rylle var ellers fætter og kusine.

Herefter deltes Langsøgaards Plantager på i alt 1100 tdr.land op i tre dele: først ovennævnte **Fruerlund Plantage**.

Dernæst arealet **Langesø Plantage** med Hedegård, Martens' gamle gård, men nu med det nyopførte Langsøgaard som centrum. 1960 nævnes også Jørgensens Plantage med 105 ha.

For det tredje **Feldballe Bakker**, højdeplateauet vest for Ulstrup, sideløbende med Valeurs areal. Efter Johs. Friis' død bestyrede Rylle i mange år Fruerlund, Langsøgaard og Feldballe Bakker med hjælp af bl.a. sønnen Peter Friis. Fruerlund blev dog solgt til Knud Bjerg sidst i 1990'erne.

Johs. Friis Jun. oprettede en stor planteskole ved Ulstrup midt i 1940'erne – den blev senere flyttet til Feldballe. Friis leverede planter til alle plantningsforeninger på Syd-Djursland, opkrævede kontingent til dem (på det tidspunkt 2 kr. årligt), og han formidlede statsstøtten i forbindelse med salget af planterne. Planteskolen blev nedlagt omkring 1960.

Efter Rylles død i 2002 solgte arvingerne, fire søskende, Langsøgaard til Chris Anker Pedersen, der p.t. er ved at bygge ejendommen helt om. Tilbage af plantagerne er herefter Feldballe Bakker, der ejes af sønnen Peter Friis, der bor i Elsegårde ved Ebeltoft.

Fabricius-slægten på Skramsø

Bankdirektør Chr. Fabricius blev fra 1919 enejer af Skramsø. Han opførte både ny hovedbygning og avlsbygninger samt ombyggede den gamle vandmølle fra vandhjul til turbine med henblik på elektricitetsproduktion. Gennem i alt 14 handler kom arealet op på 615 ha.

Bankdirektøren boede aldrig fast på Skramsø. Hans søn, ritmester Helge Fabricius, blev i 1930 ansat som bestyrer og anvist tjenestebolig i Skovfogedboligen.

Da Chr. Fabricius døde i 1940, blev enken, Karen Fabricius, ejer. Hun døde i 1965, men havde i 1953 solgt ejendommen til Helge Fabricius.

Helge Fabricius solgte i 1968 til sin søn, premierløjtnant, senere major Knud Fabricius, men fortsatte som forpagter til sin død i 1975.

Knud Fabricius overtog driften, men fortsatte sin tjeneste i hæren til 1991, hvor han selv overtog pasningen, der i de mellemliggende år var blevet varetaget af skovfoged Poul Stavnsbjerg, der fortsat var ansat af Møllerup, men med bolig på Skramsø. Lønnen m.v. deltes hvert år mellem Møllerup og Skramsø via et sindrigt regnestykke, hvori arealer, salg og udbetalte lønninger til skovarbejdere indgik.

I 1980 fik Knud Fabricius eksproprieret en ha (en trekant nord for landevejen) i forbindelse med en vejomlægning. Efter tilkøb af tre ha. langs Øksenmølle å ("Rasmus Holsts eng") i 1990 er ejendommen nu på 617 ha.

Under Skramsø hører bl.a. gårdene Gråskegård, Bagergården og Hedegård²¹. Landbrugene er nedlagte og tilplantede og husene udlejet.

²¹ Oplysningerne om slægterne Friis og Fabricius har jeg fra hhv. Peter Friis, Elsegårde, og Knud Fabricius, Skramsø Mølle.

15. Plantageejendommen til Skramsø Mølle, opført 1919, foto 2004.

Valeur

Ulstrupgård var i 1918 blevet købt af Hedeselskabet, der beholdt et større område øst for landevejen. Også Ulstrup Kro var blevet købt, og det blev indrettet til bolig og udgangspunkt for selskabets skovfoged i området. Området tilplantedes med hjælp fra arbejdsløse i årene 1918-20, under opsyn af skovrider Thyssen, Ebeltoft.

Øst for Skramsø opkøbte og tilplantede grosserer Kipp store arealer ved Gråskegård. De blev i næste generation overtaget af svigersønnen grosserer Erik Valeur.

I 1919 satte Hedeselskabet Ulstrupgård til salg, dog således at selskabet selv beholdt et større område øst for landevejen. Det fortælles, at Friis var interesseret i at købe og fortalte dette til grosserer Valeur, der var på besøg. Hvorefter Valeur selv købte Ulstrupgård – og derefter var venskabet mellem de to afløst af et livslangt fjendskab.

For at forstå de mange stridigheder mellem naboerne i skovene, skal man nok gøre sig klart, at de alle var ”enere”, som selv havde skabt hver deres ejendom og pr. definition gik meget op i skel og rettigheder, og ikke mindst økonomi.

Da en af Rylles slægtninge var på besøg på Langsøgaard og lånte bilen og ”kom til” at køre ”PRIVAT”-skiltet uden for Ulstrupgaard ned, ringede Valeur øjeblikkeligt til politiet, der kom ud til Friis og måtte forlange, at Friis’erne satte skiltet op igen – hvilket også skete, men episoden har naturligvis ikke været befordrende for en evt. bilæggelse af striden.

Den private ejendomsret håndhævedes strengt på ejendommene – men der kunne også være grund til det, f.eks. plagedes skovene i perioder af krybskytter.

Efter at Valeur havde købt Ulstrupgård (arealerne vest for landevejen) i 1919, opkøbte han også større arealer syd herfor, så han til sidst ejede hele området vest for landevejen mellem Ulstrup og Egsmark, i alt ca. 700 tdr. land.

Erik Valeur havde sans for det historiske. Han fik tinglyst naturfredningspligt på Rolandsbjerget, et højt beliggende område, hvor kæmpen Roland efter sagnet skal ligge begravet.

Syd for Langesø, op til Langesø, ligger det gamle Ulstrup tingsted, der blev herredsting i 1687, indtil tingstedet blev flyttet til Ebeltoft i 1756. På stedet for det gamle tingsted lod Erik Valeur opsætte en mindesten med påskriften ”Ulstrup Tingsted 1687²²”.

Guttmann, Sylvest, Lassen, Dahl...

Grosserer Guttmann købte sammen med grosserer Kipp arealer op omkring Gråskegård og i Tirstrup sogn. **Kipps Plantage** ligger lige øst for Gråskegårde, nord for den ligger **Ingers Plantage**, der hører under Skramsø – navnet skal stamme fra en taterkvinde, Inger. **Gråskegårde Plantage**, der muligvis oprindeligt har tilhørt grosserer Guttmann, ligger lidt nordligere endnu, helt op til Århus-Grenaa-landevejen, og ejes også af Skramsø. **Troldgaard Plantage** hører under Skramsø, men Troldgaard selv blev i 1968 solgt til en lejer, der meget gerne ville købe.

Læge Ole Sylvest, København, opkøbte arealer omkring Øksenmølle og lod dem tilplante til bl.a. **Kærhøj Plantage** på 13 ha. Han solgte sine plantager til John Nielsen i 1978. John Nielsen har ladet opføre et flot Friis og Moltke-hus syd for Stubbe Sø.

Tranekær Plantage blev tilplantet af Dr. Pontoppidan, Århus i 1940'erne, og overtaget af Johs. Friis, Langsøgaard, i 1953. Den ejes nu af Johs. Friis's datter Anne B. Friis Rosendal.

Kresten Rasmussen, født 1896, havde sin opvækst i Troldhuset ved Øjesø. Området mellem Feldballe og Tirstrup var i hans drengetid så øde, at man fra Soldaterbakken ved Øjesø kunne se uhindret til Tirstrup Kro. Men udkommet på de sandede jorder var elendigt, og i 1912 solgte Krestens far ejendommen til læge Lassen i Randers, der lod den tilplante, undtagen en halv snes tdr. land, som faderen forpagtede, og familien blev boende i Troldhuset.

Læge Lassen i Randers er i øvrigt identisk med den læge eller ”doktor”, som købte et areal vest for Randers og her anlagde en park, som han skænkede byen. Parken fik passende nok navnet ”Doktorparken”. I dag ligger den omkranset af boligområder ved Viborgvej. Mellem Jyllandsgade og Jernbanegade finder man også en Doktor Lassens Gade.

1954 nævnes det, at Troldhus siden 1948 har været beboet af skovløber J. Møller Urup. 1960 nævnes ingeniør T. Rasch, Brasilien, som ejer af **Troldhus Plantage** på 25 ha. Kan Kresten Rasmussen have forvekslet læge Lassen med læge Fabricius, der netop sammen med ing. Rasch opkøbte omkring 300 ha. i alt syd for Århus-Grenaa-landevejen efter århundredskiftet, til Fruerlund Plantage? En anden mulighed er, at flere af de små ejendomme i området har været kaldt Troldhus.

²² Skov og Folk 1955 s. 47.

Kresten Rasmussen overtog selv forpagtningen af Troldhuset i 1920'erne. Da var jorderne næsten helt tilplantet. Man kunne ikke leve af forpagtningen, men skovarbejde i Skramsø Plantage og i Fruerlund Plantage gjorde det muligt at få et udkomme ud af det. Skovarbejdet har på dette tidspunkt været en god indtægtskilde for mange i området.

Kresten Rasmussen flyttede til Feldballe i 1938. Han kunne i 1980 fortælle, at Lassens søn havde overtaget Troldhuset efter faderen, men havde solgt det for nylig. ”Han fik 850.000 kr. for ejendommen, som min far i sin tid solgte for 1500 kr.”, tilføjede Kresten²³, lidt bittert – og lidt imponeret.

16. Troldhuset ved Øjesø, ca. 1930

Mols Bjerge

Vistoft Sogns Plantningsselskab begyndte plantningen i Mols Bjerge med **Knebel Plantage** ved stiftelsen 1881, og 1887 begyndte plantningen til **Vistoft Plantage**. Selskabet overtog områderne vest for **Helligkilde** og **Troldhul** i hhv. 1888 og 1903 og begyndte plantning her. Hedeselskabet tilplantede **Århus Plantage** vest for Strandkær fra omkring 1920. Men derudover blev det pengestærke direktører og grossererere fra Århus og København, der kom til at sætte deres præg på bjergene.

Grosserer Hammerich er en af de navne, der knytter sig til tilplantningen af Mols Bjerge. Hammerich var også initiativtager til Djursland Plantage, Hedeselskabets plantage ved Ulstrup.

Overretssagfører Knud Dahl købte Nedre Strandkjærgård, som hans enke Ellen Dahl senere forærede til Naturhistorisk Museum i Århus, der her oprettede Molslaboratoriet. Ellen Dahl var datter af forfatteren Wilhelm Dinesen og søster til Karen Blixen. Hun døde for få år siden og havde

²³ Folk og Liv på Røndeegnen, bind 2, 1980 s. 66-74. Det bør her tilføjes, at oplysningerne fra Kresten Rasmussen ikke kan genkendes af de ”skovfolk”, jeg har talt med. Peter Friis gør opmærksom på, at Troldhuset var ejet af ing. Torben Rasch, Brasilien, og nu ejes af advokat Peter Friis, Søvej 22 ved Langesø.

de sidste mange år et stort sommerhus i området øst for Agri Baunehøj. Resten af hendes plantageområde er nu overtaget af Skov- og Naturstyrelsen på statens vegne.

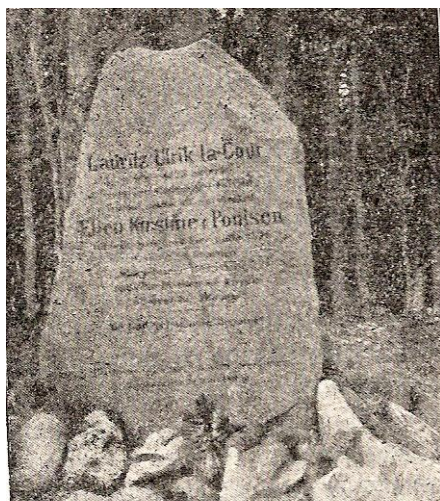
Møllerup Gods, formodentlig ved skibsreder Poul Carl, der købte Møllerup i 1920, tilplantede **Strandkjær Plantage** på 100 ha.

Trehøje Plantage blev anlagt i 1920 af direktør Vilhelm Kier, Århus, samtidig med **Provstgård Plantage**. Selve Trehøje blev friholdt for beplantning. Der har tidligere været mere lyng end nu²⁴.

Bogens Nordre Plantage på 17 ha. blev anlagt af grosserer Mellentin, Gentofte. **Strandgården Plantage** på 12 ha af maleren Aage Fredslund Andersen. **Birkemose Plantage** på 9 ha. af gdr. Niels Skibsted.

GODSPLANTAGER

Godsejerne i området har også været virksomme for oprettelsen af plantager. F. Mourier-Petersen til **Rugaard** tilplantede store arealer ved Rugaard. Som tidligere nævnt var han formand for Hedeselskabet i mange år.

17. Mindesten for L. U. laCour ved Skærsø

Mourier-Petersen overtog Rugaard i 1857. Han anlagde allerede før han i 1866 blev formand for Hedeselskabet en 120 tdr. land stor plantage på et øde og sumpet areal ned mod Kattegat. Sønnen A. Mourier-Petersen har yderligere plantet, bl. a. i Hyllested Bjerger, så det tilplantede areal i 1946 opgives til 750 tdr. land skov²⁵

Nord for Stubbe Sø ligger **Søholt**, med jordtilliggender også vest for søen og landevejen, ind mod Snedkerhus og Bagerhus, der ligger øst for Langesø. Søholts areal udgjorde omkring 1960 i alt 400 tdr. land, hvoraf 100 tdr. land var opdyrket, 60 var løvskov, og 220 tdr. land var nåletræsplantager, tilplantet af John Erik Wied, Søholt, og for størstedelen plantet på oprindelig gammel hede²⁶.

Snedkerhus Plantage på 96 ha. mellem Langesø og Stubbe Sø hørte til Søholt, indtil John Erik Wied solgte den for at skaffe penge til et generationsskifte. Den hørte derefter i en periode til Lyngsbækgaard, og senere til Ole Iversen, Egaa. En del af Snedkerhus Plantage, Langager på 27 ha. hører under Skramsø.

Familien la Cour på **Skærsø** lod også store arealer tilplante. Lauritz Ulrik la Cour købte Skærsø ved en tvangsauktion i 1825 for 100 rigsdaler. La Cour fik i de følgende år sat skik på den forsømte herregård. Bl.a. fik han tilplantet de meget store hedearealer, der hørte til den. Tilplantningerne fortsatte under de følgende ejere af la Cour-slægten. I Skærsø Plantage står en mindesten over Lauritz Ulrik la Cour, rejst af ”efterkommere i 3. slægtled” i hundredåret for hans fødsel, nemlig i

²⁴ Meldgaard: Mols Bjerger. En historisk redegørelse..., Kbh. 1975, s. 31-32.

²⁵ Skov og Folk 1946 s. 97-98.

²⁶ Skov og Folk 1961 s. 37-41.

1902. På stenen mindes han for sin indsats for at ”opdyrke marken og kærret og opelske skoven”. Han døde i 1871²⁷.

Lyngsbækgaard er formodentlig anlægger og ejer af Lyngsbækgaard Plantage nordøst for Femmøller.

På **Katholm** tilplantede ejeren kammerherre H. Collet til sin død store arealer, der i 1955 opgives til at omfatte 815 ha. hvoraf 354 ha. fredskovpligtige. Ejer er på dette tidspunkt sønnen løjtnant C. F. Collet.

Store plantninger blev udført ved **Løvenholm**. 1901 begyndte tilplantningen af 200 tdr. land dårlig agerjord med nåletræer. 1918 forøgede den nye ejer Ove Vind skovarealet ved tilkøb af Kærhus Skov og Plantager, tidligere Julianeholm Skov, på ca. 120 tdr. land.

1929 blev Løvenholm købt af **Gl. Estrups** ejer Valdemar Uttental. Han tilkøbte skovejendommen Eldrup på godt 400 ha. og i 1938 yderligere Stadsborg på 272 ha. I 1946 opgives fem sjettedele af godsets areal at være skovdækket, i alt ca. 5000 tdr. land. Alene efter 1929 er 1200 tdr. land tilplantet²⁸.

Skaføgaard blev omkring 1850 overtaget af senere indenrigsminister og konseilspræsident Estrup. Han nåede i sin tid på Skaføgaard at tilplante 700 tdr. land misrøgtet jord med nåletræer²⁹.

HEDESELSKABETS PLANTAGER

Hedeselskabets opgave var egentlig ikke selv at tilplante hedearealer, men i Midt- og Vestjylland havde selskabet dog købt og tilplantet ganske store arealer. Det havde den fordel, at her kunne man eksperimentere med plantningsmetoder og træarter.

I vores område skal vi nogle år ind i 1900-tallet, før Hedeselskabet optræder som ejer af egne plantager.

Grosserer Hammerich i Århus tog i 1916 initiativ til indsamling af et beløb blandt Århusborgere til opkøb af arealer til tilplantning og har sikkert selv spædet et betydeligt beløb til. Beløbet på i alt 10.000 kr. blev skænket til Hedeselskabet, der satte forstkandidat Thyssen på opgaven at finde et egnet areal, og han fandt det i området mellem Langesø og Stubbe Sø.

Dalgas kom selv til området for at se på arealerne, og i Hedeselskabets Tidsskrift gengav han sine indtryk således: ”Vi kørte fra Friis på Skramsø til Kolind Station efter at have set et land, der endnu ligger uberørt hen, og som venter på at blive skov og ad den vej blive benyttet af samfundet både til gavn for skovejerne og for det omgivende land”³⁰.

²⁷ Skov og Folk 1957 s. 16-19.

²⁸ Skov og Folk 1946 s. 93-94.

²⁹ Skov og Folk 1946 s. 95.

³⁰ Skov og Folk 1955 s. 47.

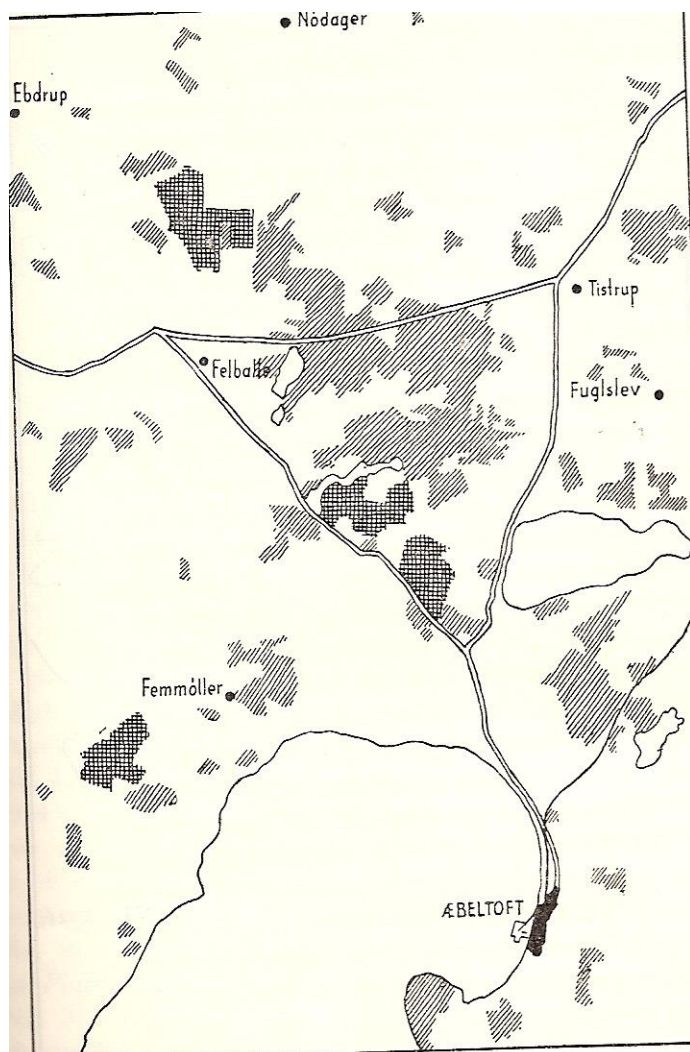
Skovrider C. E. Flensborg, der bestyrede Hedeselskabets 2. distrikt på Syd-Djursland³¹, og Johs. Friis senior fra Langsøgaard, var studiekammerater fra Landbohøjskolen og nære venner. Det har formodentlig været en væsentlig årsag til, at Hedeselskabet kastede blikket netop på området omkring Langesø.

Resultatet blev oprettelsen af **Djursland Plantage**, hvortil der senere købtes nye arealer. 1918 købtes Ulstrupgård og Ulstrup Kro. Gården og området vest for Ebeltoft-landevejen solgtes året efter fra til grosserer Erik Valeur, mens kroen blev base for selskabets skovfoged i området, der i øvrigt bestyredes af selskabets skovrider for 2. distrikt, der var bosat i Ebeltoft, til 1924 Flensborg, derefter A. Thyssen, der lige fra han kom til distriktet som ung forstkandidat i 1918 til sin afsked som 70-årig i 1960 øvede en formidabel indsats for plantningssagen på vores egn.

Djursland Plantage blev efterhånden på 425 tdr. land, der faldt i to hovedafdelinger, dels lige syd for Langesø, dels længere mod syd, næsten ned til Skæppen og Fjerdingkarret.

Tilplantningen skete ved hjælp af arbejdsløse, og P. Madsen Pedersen kunne berette, at mange af disse selv blev grebet af plantningssagen og førte den videre i eget regi.

³¹ C. E. Flensborg blev 1924 direktør for Hedeselskabet, med sæde i Viborg. Den unge Aksel Thyssen blev herefter skovrider for Hedeselskabets 2. distrikt.

18. Skove i Hedegårdsselskabet 2. distrikt Syd-Djursland 1926. Plantningssagen har haft sin virkning. De dobbeltskraverede arealer er Hedegårdsselskabet egne plantager.

I forbindelse med det tidligere Ulstrup Kro oprettede Hedegårdsselskabet en planteskole, der i mange år havde en ganske betydelig planteproduktion.

Senere erhvervede Hedegårdsselskabet også arealer nord for Taastrup Granskov, den såkaldte **Valskov Plantage**, der har været bestyret sammen med Djursland Plantage. Valskov Plantage udgjorde omkring 300 tdr. land.

I 1947 købte Hedegårdsselskabet desuden **Ydesminde Plantage** af Kolind Landboforening. Plantagerne omkring Ulstrup og Valskov-Ydesminde blev på i alt 770 tdr. land.

Hedegårdsselskabet købte også et større areal op i **Mols Bjerge**, sydvest for Femmøller. Det er blevet til den fhv. store **Århus Plantage**.

KOMMUNEPLANTAGER

De mange mindre sognekommuner gik ikke ind i plantningssagen. Det gjorde derimod købstadkommunerne, på Djursland både Ebeltoft og Grenaa. Her skal især omtales nogle af Ebeltoft Kommunes arealopkøb og tilplantninger. En enkelt sognekommuneplantage kendes dog, nemlig Borup Plantage på Helgenæs, 25 ha., som det lykkedes amtsrådsmedlem, gdr. Martin Sørensen, Stødov, at få sognerådet til at købe i 1947³².

Fra gammel tid ejede Ebeltoft Købstad **Tolløkke Skov** syd for byen. Formodentlig har skoven været overdrev for byen i gammel tid, så gårdene i byen kunne sende deres svin på olden i skoven.

I 1880'erne blev **postkontrahent Steensen** grebet af plantningssagen, og hans øjne faldt på et stort hedeareal sydvest for Ebeltoft by, ved Ahl. Han forsøgte at få byrådet interesseret i at tilplante arealet, men forgæves. Så tog han selv fat, og trods mange tilbageslag undervejs, bl.a. efter oversvømmelser af nytilplantede arealet, blev han ved. Men først da han kom i kontakt med Hedeselskabet i forbindelse med arbejdet med at tilplante Skansen, kom der for alvor skred i tingene, for nu lykkedes det i 1886 at få Dalgas til at komme til Ebeltoft og tale for købet af arealet ved Ahl. Dalgas kunne berolige byrådet med, at de 10.000 kr., det skulle bidrage med af i alt 14.000 kr. kunne lånes. Som sædvanlig rejste Dalgas ikke fra mødet uden at have udrettet noget. Resultatet blev i 1888 etableringen af den 200 tdr. land store **Ahl Plantage**, hvor man i løbet af 1900-tallet kunne lade store partier af nåletræsplantninger afløses af birk, eg og bøg.

Steensen kørte postvognen fra Ebeltoft – formodentlig til Århus, men derudover drev han både landbrug og mejeri og var i 25 år medlem af Ebeltoft Byråd.

Steensen døde i 1903. I 1949 afslørede byrådet en mindesten for ham og plantningen. Stenen står endnu for enden af vejen til Ahl Strand, der også indgik i det rekreative areal, byrådet opkøbte.

Tilsyneladende har Ebeltoft Kommune ejet både **Søndre Plantage** og **Nordre Plantage** endnu tidligere end Ahl Plantage. Muligvis engang i 1930'erne har kommunen endvidere købt 125 tdr. land plantage af propr. Bach, Rane Ladegaard. En tredjedel var tilplantet ved købet, hvorefter kommunen også lod resten beplante med forskellige træarter, især eg og bøg.

Formålet med dette køb skal have været at genoprette den tidligere store **Bjørnkjær Skov**, der tilhørte kronen. På dette tidspunkt var den eneste lille rest af denne skov **Elsegaard Skov**.

Kommunen anlagde også **Egedal Plantage**.

I 1950'erne begyndte byen at æde sig ind på plantagerne. 1956 formindskes Ahl Plantage med 3 ha. til i alt 80 ha., og Nordre Plantage med 5 ha. til i alt 12 ha.

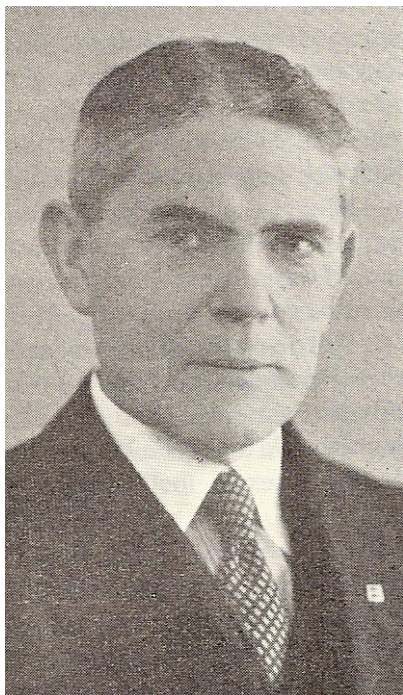
Forskellige virkede i tidens løb for plantningssagen i Ebeltoft. Postkontrahent Steensen er nævnt i forbindelse med Ahl Plantage, men også lærer Holm, der i 1901 flyttede til Ebeltoft fra Feldballe, skal nævnes. Han var i mange år medlem af byens skovudvalg. Forskellige borgmestre har også virket for plantningssagen, ingen dog mere end **Aage Holm**, der var i byrådet fra 1929 og borgmester fra 1935. Han opgav borgmesterhvervet i 1943, ”af grunde, som ikke her skal nævnes”,

³² Skov og Folk 1949 s. 50.

som Skov og Folk skriver i 1943³³. Holm vedblev dog at være formand for Skovudvalget, men flyttede senere til Viborg.

--

I 1940 plantedes der to mindege i Bjørnkjær Skov. Den ene til ære for borgmester Holm, den anden til ære for skovrider i Hedeselskabet **A. Thyssen**. Denne plantning rammer præcist de to betydningsfuldeste plantningsfolk i første halvdel af 1900-tallet.

Thyssen kom til Ebeltoft i 1918 og var i de følgende år assistent for direktør Flensborg, under hvem Hedeselskabets 2. distrikt hørte, d.v.s. området på det sydlige Djursland. 1924 blev Thyssen udnævnt til skovrider og overtog ledelsen af distriktet. Han var lige fra sin ankomst til egnen med i stort set alt, der havde med plantningssagen at gøre. Vi har bl.a. truffet ham i forbindelse med etableringen af Hedeselskabets plantage syd for Ulstrup i 1918. Her deltog han allerede som ung forstkandidat i udpegningen af de arealer, Hedeselskabet skulle opkøbe.

På sin 60-års fødselsdag i 1950 kan Thyssen opgøre en tilvækst på 135 plantager og næsten 4000 ha. i sit distrikt. Da han i 1924 overtog distriktet var der 158 plantager på 3750 ha, et kvart århundrede senere 293 plantager på 7700 ha. Det betød 141 ha. nyt fredskovareal om året, eller halvanden kvadratkilometer skov om året.

Der var i perioden fra de 6 plantningsforeninger i distriktet i året 1949 uddelt 377.000 nåletræer og næsten 200.000 løvtræer til 530 modtagere, svarende til tilplantning af 100 ha. i dette år alene.

Thyssen nævner, at de fleste af hans områder i 1924 var tilplantet med rødgran, hvidgran og bjegfyr, mens han i sin tid især har plantet skovfyr og østrigsk fyr.

Thyssen fratrådte i 1960 og afløstes af skovrider G. West-Nielsen. Thyssen døde i 1963. West-Nielsen og hustru omkom ved en meget omtalt flykatastrofe i Dubai i begyndelsen af 1970'erne, hvorefter Ib Green blev nu skovrider – han boede på Eriksminde under Møllerup. Senere blev Udsen skovrider.

--

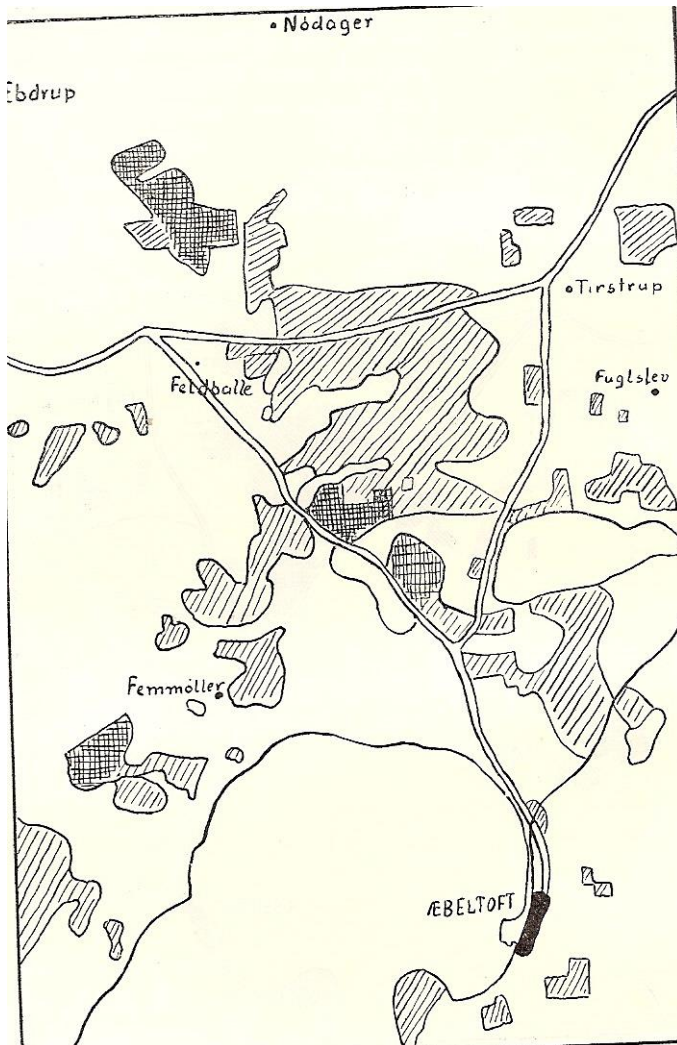
Grenaa Kommune anlagde den første plantage allerede 1880 under Hedeselskabets tilsyn. 1920 anlægges **Grenaa Strand Plantage**, 12,5 ha., på jord fra Hessel – 1924 omdøbtes den til **Søren Kanne Plantage**.

1932 købte kommunen resten af stranden og **Hessel Hede** med **Fuglsang Plantage** på 51 ha. 1942 anlægges **Pollerev Plantage** på 58 ha. 1955 opgøres Grenaa Kommunes samlede plantageareal til 343 ha. En stor del af plantagearealet er udlagt til sommerhuse, men jorden ejes stadigvæk af

³³ Skov og Folk 1943 s. 69.

kommunen, lejet ud til sommerhusejerne for 99 år. Det har i flere år været et politisk stridsspørgsmål i Grenaa Kommune, om jorden skulle sælges til sommerhusejerne (de borgerlige mente ja, socialdemokraterne nej). Striden endte for et par år siden endte med, at grundene nu sælges.

Tilsammen ejede de danske kommuner i 1960 6800 ha. skov.

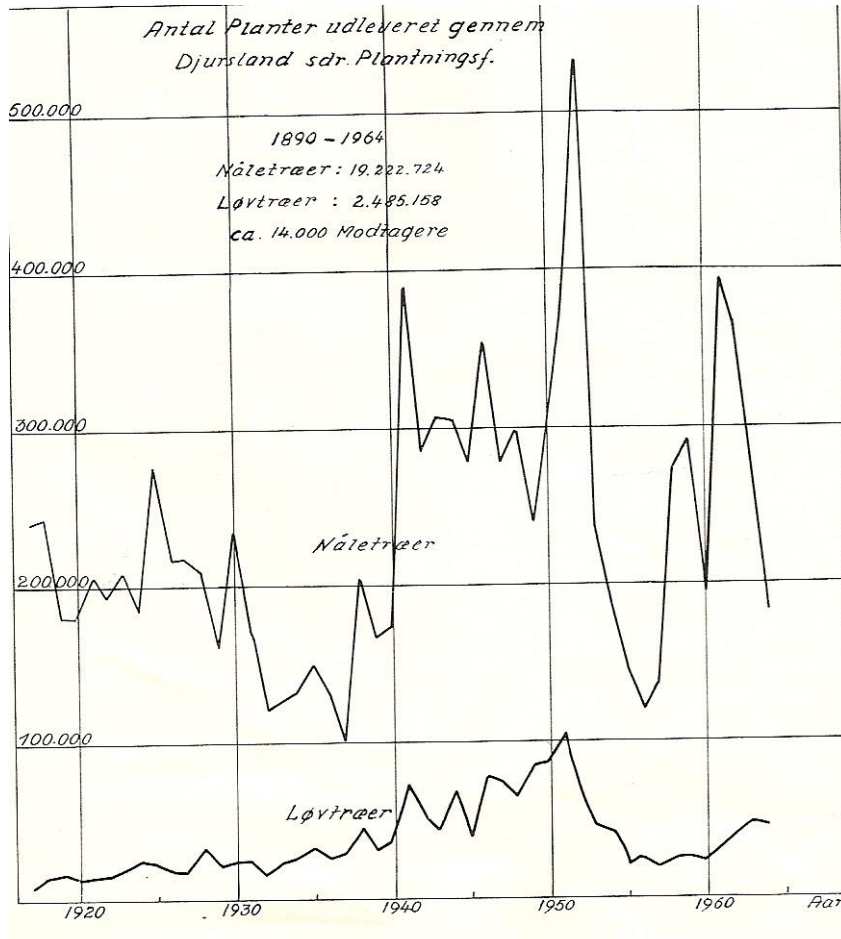
20. Skove i Hedeselskabets 2. distrikt Syd-Djursland 1951. Skraverede arealer: selskabets egne plantager. Ikke mærkeligt, at plantningssagens folk var stolte af resultatet.

PLANTNINGSSAGEN KLINGER AF

Plantningssagen nåede formodentlig sit højeste netop i årene under og umiddelbart efter besættelsen. Det kraftigste tilbageslag oplevedes, da tyskerne inddrog 800 tdr. land plantage til Tistrup Flyveplads. Det var uendelig bittert for plantningssagens folk at se området ryddet og sat i brand, hvorved generationers slidsomme indsats gik op i røg.

Djurslands Søndre Plantningsforening kan i 1965 opgøre sin indsats til udlevering af 19 mill. nåletræer og 2½ million løvtræer i foreningens levetid fra 1890 til 1965. Det opgives at

højdepunkterne for udlevering har været årene 1925, 1941, 1952 og 1961. Landbrugskrisen i 30'erne gav nedgang i plantningen, mens besættelsestiden og de magre efterkrigsår fik den modsatte effekt.

21. Planter udleveret gennem Djursland Søndre Plantningsforening 1890-1965.

Debat om tilplantningen af Mols Bjerger 1959

Den første direkte modstand mod plantningssagen registreres i Skov og Folk i 1959. Her refereres en skrivelse, som museumsdirektør **Sigurd Schultz**, Thorvaldsens Museum i København, i september 1959 havde sendt til statsministeriets konsulent i fredningssager, civilingeniør Blixenkrone-Møller. Schultz havde samtidig offentliggjort sin henvendelse, hvilket havde fået bl.a. Århus Stiftstidende til at tage sagen op og til plantningsfolkenes forfærdelse støtte Schultz' synspunkter.

Schultz gjorde sig til talsmand for en fredning af Mols Bjerger og ophør af plantningerne. Han protesterede mod "den ubeherskede og ubesindige plantningsvirksomhed, som Det danske Hedeselskab udfolder på Mols. Det vil medføre, at de skønneste og ejendommeligste landskaber i løbet af 10-20 år er blevet til et stort buskads... Har det flade Danmark virkelig råd til at lade dette storslåede, karakterfulde bakkeland, som Mols er, forsvinde under et banalt buskads?" Schultz

kræver plantningerne begrænset og gradvist ”demonteret”, og han slutter næsten profetisk, set fra vor egen tid: ”Det er et spørgsmål, om ikke dele af Mols burde udlægges som **nationalpark**³⁴”!

Synspunktet blev naturligvis rasende afvist af Skov og Folks redaktør P. Madsen Pedersen. Og det blev ikke bedre af, at han kunne konstatere at Schultz’ synspunkter vakte genklang hos Blixenkrone-Møller i statsministeriet, idet denne talte om nødvendigheden af en fredning af Mols Bjerge. Mon ikke Molslandets skønhed netop skyldes plantningssagen, ”som her på dette vindpiskede land har skabt det fornødne læ for såvel mennesker som dyr og bevirket, at det flyvesand, som beviseligt forhen har været temmelig generende for såvel dyr som mennesker, nu for stedse er bundet?”, spørger Madsen Pedersen retorisk. Og han henviser til, hvordan man på en køretur fra Feldballe til Ebeltoft i dag kan lade blikket glide ud over ”denne milevide, forhen så øde og trøstesløse hedeblade – der nu overalt er iklædt håbets mørkegrønne og smukke dragt, der i sandhed varsler godt om fremtiden, ligesom plantagerne allerede yder et godt udbytte til ejerne”. Han håner ”de herrer naturfredningsmænd, museumsdirektører, konsulenter og alle andre bymennesker”, der har fået øjnene op for Molslandets store skønhed, alene fordi plantningsfolkene har tilplantet de før så øde arealer på Mols.

Plantningssagen i tilbagegang

I 1965 ophører Skov og Folk at udkomme. Redaktøren, P. Madsen Pedersen, kan fortælle, at ”ca. halvdelen af Skov og Folks modtagere har undladt at indbetale de få kroner, som den tilstillede giroblanket lød på”. Og ”forholdene er efterhånden blevet så vanskelige og økonomien så dårlig, at vi mener det heldigst at indstille virksomheden”.

Bladets sidste nummer afspejler vanskelighederne. Mange ejendomme opkøbes af byboere, der ikke køber planter gennem plantningsforeningerne, og mangelen på arbejdskraft gør det vanskeligt både at plante og at rydde op i de tilplantede arealer. Den tidligere gratis arbejdskraft, som gårdenes egne beboere ydede, er ikke længere til stede, da ingen har tid til selv at arbejde med plantning. Man er altså helt afhængig af fremmed arbejdskraft, og den er alt for dyr. Og beplantningerne har nu nået en alder, hvor hugsten er absolut påkrævet – og arbejdskrævende. ”Dyrtidsproblemet volder flest kvaler og stiller sig hindrende i vejen for den første udtynding, som de fleste steder kun betyder udgift for ejeren”.

Samtidig er planterne blevet dyre, og det kniber med afsætningen af træet, fordi folk har fået oliefyr eller der er oprettet fjernvarmeanlæg.

”Plantningsforeningerne befinder sig altså i en slags krisetid... der hersker en vis utryghedsfølelse og ængstelse for fremtiden”. Dette var også kommet til orde ved De samvirkende Plantningsforeningers årsmøde i Vejle i maj 1965, selv om man dog var skiltes i forvisning om, at ”plantningsforeningerne kan man under ingen omstændigheder undvære!” Der blev henvist til, hvordan man ”har formået at omskabe disse milevide, øde og gølge heder til venlige og smilende skove, der forbindes af levende hegn, som tilsammen formår at skabe lunhed og hygge over såvel marker som huse og gårde”.

³⁴ Skov og Folk 1959 s. 8-13.

Efter 1960'erne, status

Men krisen lod sig ikke tale væk. ”Alt her i verden er jo for tiden i støbeskeen”. Fra 1960'erne begyndte den ”demontering” af plantningssagen, som Schultz havde gjort sig til talsmand for få år tidligere. Den nye kraft blev Danmarks Naturfredningsforening og miljøgræsrodderne. Og de gik ind for at bevare naturen som den er, og ikke at plante den til. Samtidig forsvandt al økonomi ud af skovbruget, så der heller ikke mere var nogen økonomisk tilskyndelse til at plante. Romantikken og ”den gode sag” omkring plantningssagen forsvandt også med højkonjunkturen og den materialistiske tankegang i 1960'erne.

P. Madsen Pedersen oplevede ikke de senere års bevægelse hen mod at fælde nåletræerne i Mols Bjerger og gøre bjergene og store arealer udenom dem til nationalpark... I dag er fældningen af nåletræerne i Mols Bjerger almindeligt accepteret, den fortsatte fredning er der heller ikke diskussion om, alene etableringen af nationalparken har kunnet skabe debat.

Men ikke desto mindre er plantningssagen stadigvæk aktuel i Danmark. Blot er plantningsforeningernes rolle, som så meget andet, overtaget af det offentlige. Nu hedder det blot ”skovrejsning”, idet staten yder tilskud til plantning af ny skov. I forbindelse med regionplanerne er store områder i Danmark udlagt som ”skovrejsningsområder”, hvor tilskuddet til skovrejsning er ekstra stort. Her i 2006 er taksterne: 25.000 kr. pr. ha. til plantning af løvskov og 16.000 til plantning af nåleskov i skovrejsningsområder. Tilskuddet er lidt mindre i andre områder, nemlig 20.000 kr. til løvskov og 13.000 kr. til nåleskov³⁵.

Staten yder tilskud til private skovejere, der ønsker at konvertere nåleskov til løvskov. Ordningen har fået betydelig udbredelse, og der er i dag betydelige arealer med løvskov i de private plantager.

Tendensen er overalt at forsøge at få løvskov frem for nåleskov, og det betyder også, at staten og Hedeselskabet i egne områder arbejder for at erstatte nåleskov med løvskov. Især fordi den rekreative værdi og biodiversiteten er større i løvskove – så udviklingen i retning af mere løvskov og mere varieret sammensætning af træarterne i skovene er til gavn for både mennesker, dyr og planter.

Økonomi er der stort set ikke i nogen af skovarterne, især ikke efter at Østeuropa er kommet i EU og sælger træ i Vesteuropa til priser, ingen vesteuropæisk skovejer har chance for at konkurrere med.

³⁵ Djursland Landboforening, nr. 28, februar 2006, s. 15.

ANVENDT LITTERATUR

- Hald, J. C.: Randers Amt, Kbh. 1827, genoptrykt Viborg 1981
 Hansen, Vilfred Friborg: Sandflugt og Martens' lystanlæg på Djursland. I Historisk Aarbog fra Randers Amt, 1994, s. 72-88.
 Kulturmiljøer i Århus Amt, mappe, 2005.
 Meldgaard, J. A.: Mols Bjerge. En historisk redegørelse..., Kbh 1975.
 Nielsen, P. Chr.: Skovens historie. I Danmarks Natur 6, Politikens Forlag 1969.
 Oppenheim, A. og Jacobsen, Viggo: Skramsø og Klelund, Architekten 1921, s. 245-249.
 Pedersen, Erik Helmer: Hedesagen under forvandling, Kbh. 1971.
 Rasmussen, Kresten: Erindringer fra Feldballe. I Folk og Liv på Røndeegnen, II, 1980, s. 66-74.
 Selmer, Jørgen: Københavnerplantagerne ved Vorbasse. I Bygd nr 1, 1990, s. 22-31.
 Skov og Folk, tidsskrift, årgangene 1941-65
 Skrubbeltrang, Fridlev: Det indvundne Danmark, Hedeselskabet 1966

*Dele af ovenstående artikel er offentliggjort i Østjysk Hjemstavn 2006 under titlen: "Hvad udad
 tabes, skal indad vindes. Om plantningssagen og historien bag naturområderne ved Taastrup-
 Feldballe, Ebeltoft m. m. samt på Mols"*

TILLÆG: SUPPLERENDE OPLYSNINGER

1872 stifter Dalgas "Det jyske Haveselskab"

1885 begynder Dalgas at organisere plantningsforeninger. Hver fik en repræsentant for Hedeselskabet i bestyrelsen.

Plantningssagen inddelte i tre dele: etablering af fredskovpligtige plantager, plantning omkring hus og have, samt endelig etablering af læhegn og ikke-fredskovpligtige småplantninger.

Første plantningsforening af Plantningsforeningen på Morsø fra 1882.

Vejinspektør A. Meyer, Kalø (forpagter af skovriderstedet, der nu er landboskole) var medlem af Hedeselskabets repræsentantskab fra oprettelsen i 1866 til 1869.

"De samvirkende Plantningsforeninger" dannes 1902, 50 plantningsforeninger deltager.

1886 er 353 plantager under Hedeselskabets tilsyn, 1910 2010.

-

Det flyvende Korps oprettedes i 1937, efter at en større sandstorm havde vakt ny interesse for plantningssagen.

1938 stiftes læplantningslaug i Thorsager af boelsmand Anton Basse Kristensen. Han blev selv formand, men 63 lodsejere gik med, og Det flyvende Korps plantede for dem 140 km. Læhegn.

1942 fortsætter Grenaa Kommune tilplantningen af Hessel Hede med hjælp af arbejdsløse.

At vores område er et gammelt skovområde ses også af stednavne: Eg, Egens, Egsmark, Egedal...

-

Kendt digt i plantningssagen:

"Der er en tyrann fra Vesten,

Det er stormen, det er blæsten.

Kun ét middel mod den vi fandt:

PLANT!"

-

Marinus Pedersen 1865-1943

Var sognerådsformand 1908-29, derefter sønnen!

Fik sølvbægeret 1918.

-

Om det bare land og udsigter: Knud Fabricius oplyser, at han har hørt efterretninger om, at gamle mennesker har berettet, at man fra højtliggende punkter øst for Øjesø og i Fruerlund Plantage kunne se kirkerne i både Feldballen og Tirstrup. Han husker selv, at man fra det høje punkt syd for Troldgaard kunne se Feldballe kirke og fra Olhøj lige sydvest for Bagerhus kunne se Hyllested kirke.

-

Ebeltoft Landsogns Plantelaug dannedes 1942 på Elsegårde skole, eneste, der ikke var interesseret, var ejeren af Elsegårde Skov.

Hedeselskabets Plantage 94 ha grænser op til Hammerichs 54 ha

Strandkjær Plantage 100 ha. tilhører Møllerup 1956

Trehøje Plantage 187 ha ejes af dir Vilhelm Kier, Århus

Ellen Dahl var datter af forfatteren Wilhelm Dinesen, mand var overretssagfører Knud Dahl, de ejede Nedre Strandkjærgaard og skænkede det til Naturhist Museum (og Sandbjerg til Årh univ)

-

"Nørre og en Del af Sønder Herreds Plantningsforening" stiftet 1894.

”Virring Plantningsforening” og ”Værum Plantningsforening” og ”Rougsø-Sønderhald Herreders Plantningsforening” alle stiftet samme år 1894. Værum dog dec. 1893.

-

Taastrup Granskov: Martens plantede først klittag og marehalm. Derefter tilsåedes med rødgran, bjergfyr og skovfyr. Endelig til sidst afdreves bjergfyr-arealerne og tilplantedes i stedet med skovfyr, rødgran og birk. Også en del eg. Bøg mislykkedes derimod, senest (1942) har lærk vist sig at trives.

-

1950: Rostved Hede Plantage udvides fra 12 til 30 ha., ejes af brødrene Toftgaard Nielsen, Rønde. Mejeriejer J. Hjortshøj ejer Stabrand Plantage på 19 ha., men måtte 1944 afstå den til tyskerne.

Rostvedbanke Plantage, Johs. Rønde, 7ha. 1953

Ørbæk Plantage 190 ha (1953).

Øksenmølle Plantage, 17 ha, gdr. Marinus Mortensen, Øksenmølle, 1954

Thomaskjær Plantage anlagt af dr. Søren Sørensen, Thomaskjær, 7ha, 154 ejet af sønnen Johs. Sørensen.

Trondhjemgaard Plantage 28 ha propr Richard Sørensen Tronhjemgaard

-

”Eriks Plantage” på 16 ha. af Gråskegård ejes af Karen Fabricius, Kbh, i alt 37 ha. – Hun ejer i alt 500 ha. (1949). Ejer også Troldgaard Plantage, der 1953 udvides med 10 ha til 30 ha.

Bertha Fabricius er død 1949.

La Cours indsats på Skærsø: se 1952 s. 26

Troldhus bebos 1954 af skovløber J Møller Urup, siden 1948, opr arbmand, blev skovløber 1955

Helge Fabricius overtog efter moderen Karens død i 1940, har udvidet til 600 ha.

Skovfoged Anders Kaspersen blev plantør ved Fruerlund Plantage 1931.

1942 blev han ansat af Ebeltoft Kommune, der har 319 ha plantage, har lige 1954 tilplantet 70 ha

Troldgaard Plantage udvides med 19 ha af Hedegård og Troldhus til 50 ha, ejer H Fabricius 1956

Valeurs Plantage 149 ha 1957, udvides 1959 med 13 ha af Handrup til 162 ha ejes af Valeurs dødsbo.

Kærhøj Plantage 13 ha af Øksenmølle, Søholt og Snedkerhus, ejes af overlæge Ole Sylvest, Kbh, 1959

Anders Kristensen, før ham faderen, i alt 200 ha plantage mellem møllen og Stubbe Sø

Søholt 1961 400 tdr land heraf 60 løvskov og 220 nåleskov (opr hede)

-

Bogens Nordre Plantage, 17 ha, ejes af grosserer Mellentin, Gentofte, 1954.

Strandgården Plantage 12 ha ejes af maleren gdr Aage Fredslund Andersen, 1954

Birkemosegård Plantage 9 ha gdr Niels Skibsted 1954

-

Grenaa Kommune anlagde 1880 plantage under Hedeselskabets tilsyn

1920 anlægges Grenaa Strand Plantage 12,5 ha, på jord fra Hessel, 1924 omdøbt til Søren Kanne Plantage

1932 køber kommunen resten af stranden og Hessel Hede med Fuglsang Plantage 51 ha, herefter har Grenaa Kommune i alt 210 ha.

1942 anlægges Pollerev Plantage 58 ha. Kommunens plantageareal 1955 343 ha

I alt ejes 6800 ha skov i 1960 af danske kommuner

-

Ebeltoft Kommune: Ahl Plantage formindskes 1956 med 3 ha til 80 ha

Eb Nordre Pl formindskes 1956 med 5 ha til 12 ha

Steensen kom igennem med sin plan, efter at han havde samarbejdet med Hedeselskabet om beplantning af Skansen, og efter at det var lykkedes ham i 1886 at få Dalgas til Ebeltoft. Derefter købtes Ahl for 14.000 kr, hvoraf Eb kommune skulle udrede 10.000 kr., men da Dalgas gør rede for, at de kan lånes, går kommunen med til det. 1964.

Bjørnjær Skov opr kongens

-

1960:

Valskov 192 ha Hedeselsk

Fruerlund 185 ha Friis

Troldhus 25 ha ing. T. Rasch, Brasilien

Skramsø 540 ha Fabricius

Jørgensens 105 ha Friis

Langesø 35 ha Friis

Djursland 233 ha Hedeselsk

Egsmark 15 ha Dj Sdr Pl foren

Bjørnkjær Skov 112 ha Eb Kommune

-

Skove omkring Thorsager 1680: Th Østerskov 56 svins olden, Hedeskov 40 svins, Faarup Skov 40 svins. – se 1961.

Hald: Randers amt, 1827:

s. 162: ”**Kaløe** har omtrent 600 tdr. land skov, bestående af eg, bøg, ask og el, alt i fortræffelig grøde, da skoven i en snes år har været fredet. Men da de gamle træer blev stærkt medtagne før året 1805, kan for øjeblikket kun lidet gavntre eller brændsel sælges fra denne skov”

s. 163: ”**Mols** er et bart land, af **Skjærsøe og Lyngsbækgårds** skove er kun lidet levnet, Isgaard og Quelstrup har nogle ubetydelige skovstykker, alene bestående af unge elle. **Ebeltoft** by ejer en liden skov på omtrent 30 tdr. land, som indeholder en del bøge, nogle ege og elle, der er i god opgrøde, men denne skov, som skal være skænket byen til et havneanlæg, kan ikke forsyne den med brændsel. De små ellekrat, som hist og her findes på bøndermarkerne, fredes omhyggeligt formedelst mangelen på brændsel”.

Artiklen ”Københavnplantagerne ved Vorbasse” af Jørgen Selmer i Bygd 1990, 1, s. 22-31, beskriver, hvad grossererne/københavnerne ville med plantagerne: plantagedrift, små slotte i skoven (køb af adelige værdier), selviscenesættelse, jagt, gæster, sommerferieliv (hele flyttelæs flyttedes over i plantagen fra København).

TRAP 1963: Fruerlund Plantage, 163 ha., anlagt 1903, hører under Langsøgård, ejes af Johs. Friis. **Skramsø** Plantage: Skramsø II anlagt 1913. **Horstved Skov** på 8 ha. består af blandede bevoksninger (s. 990 om Nødager sogn).

s. 986 under Feldballe: **Hedegårde** var 1688 fire gårde, derunder **Troldhusmarken** med 2 gårde, der forsvandt i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet. De 2 Hedegårde sammenlagdes o. 1800 af Martens, som tilplantede en del af jorden, men den følgende ejer fældede plantagen og udstykkede jorden.

På en parcel af **Hedegård og Troldhus** har Nationalmuseet 1922 udgravet **en teglovn** fra 1200-tallet, antagelig er der her brændt sten til kirken og det ældste Møllerup.

Øye Mølle nævnes 1468 – antagelig ved Øjesø.

s. 987: **Møllerup** Skovdistrikt omfatter Vesterskov 55 ha, Stærkær 17 ha, Abildhoved 18 ha, Rødkærsig 5 ha, Skovhaven 8 ha, Strandkær Plantage 46 ha (i Agri sogn).

Valskov Plantage 192 ha er anlagt 1928, 172 ha er tilplantet. Tilhører Hedeselskabet.

Djurslands Plantage 233 ha, tilplantet 189 ha, er anlagt 1921, tilhører Hedeselskabet.

Valeurs Plantager tilhører dir. Holger Valeur, Hellerup.

Langsøgård Plantage tilhører Johs Friis, 290 ha.

s. 997 om Ebeltoft: **Bjørnkær Skov**, der var på 2900 svins olden (121 hartk) blev 1661 mageskiftet fra kronen til Henrik Thott, som samme år afstod den til Mogens Friis, der 1663 skødede den til kronen. I den følgende tid blev den meget forhugget. Frederik III lod således 1663 hugge en del skibstømmer til flåden. 1707 siges den at være ødelagt, og 1770 var Bjørnkær jord kun 5 tdr. hartk. ager og eng, der brugtes af beboerne i Boeslum og Elsegårde.

s. 879, Marie Magdalene sogn:

Fjeld skov ejes af kmh cand jur N. R. Estrup

Bøjstrup skov

Klemstrup skov – de tre tilsammen 978 ha

Ryom skov, 50 ha, tidligere Gl. Ryomgaard skov

Koed skov 18 ha under tilsyn af Hedeselskabets 2. distrikt

Det mørke Hoved 36 ha tilhører flere personer i fællesskab

Kragelund skov 33 ha ejes af Wensel Jensen, Ryomgaard

s. 883 under Koed sogn

Stadsborg under Løvenholm 256 ha

Vedø Skov med **Lunden** 62 ha – ca. 35 ha er anlagt som plantage i 1891 og fuldt tilplantet 1910

Vedøs skove kaldes 1686 forhuggede og nedsættes i svins olden fra 730 til 300

Dele af ovenstående artikel er offentliggjort i Østjysk Hjemstavn 2006 under titlen: "Hvad udad tabs, skal indad vindes. Om plantningssagen og historien bag naturområderne ved Taastrup-Feldballe, Ebeltoft m. m. samt på Mols"